

Vysoká škola ekonomická v Praze

Národohospodářská fakulta

Obor: Hospodářská politika

**MĚNOVÁ POLITIKA ČESKOSLOVENSKA
V LETECH 1919 – 1929**

diplomová práce

Autor: Bc. Jan Prokeš

Vedoucí práce: PhDr. Pavel Szobi Ph.D.

Rok: 2016

Prohlašuji na svou čest, že jsem diplomovou práci vypracoval samostatně a s použitím uvedené literatury.

Bc. Jan Prokeš

V Praze dne 20. 12. 2016

Poděkování

Mé poděkování patří vedoucímu diplomové práce panu PhDr. Pavlu Szobimu Ph.D. za odborné vedení, trpělivost a ochotu, kterou mi v průběhu psaní práce věnoval. Chtěl bych poděkovat i všem ostatním, kteří mě podporovali během zpracování mé diplomové práce.

Abstrakt

Tato práce se zaměřuje na popsání a analýzu měnové politiky v Československu mezi roky 1919 a 1929. Zpočátku se věnuje teoretickému vymezení měnové politiky a názorů na podstatu peněz. V analytické části charakterizuje nejpodstatnější události této dekády z pohledu měnové politiky. Zvláštní důraz je kladen především na měnovou reformu z roku 1919 provedenou Aloisem Rašínem.

Práce se dále zaměřuje na změnu směru od deflační politiky k politice měnové stabilizace, na které má největší zásluhy Karel Engliš, druhá významná postava československé měnové politiky v těchto letech. Jak Rašín, tak Engliš přispěly výraznou měrou k zdařilému měnovému vývoji v poválečném Československu. Práce hodnotí Aloise Rašína pozitivně díky způsobu, jakým se vypořádal se silnými inflačními tlaky v ekonomice a tím, že dal vzniknout pevné a důvěryhodné koruně. Největší přínos Karla Engliše pak spatřuji ve správně načasované měnové stabilizaci, která pomohla k nejvýraznější hospodářské konjunktuře v historii republiky.

Klíčová slova

Měnová politika, Alois Rašín, Karel Engliš, měnová reforma, zlatý standard

JEL klasifikace

N140 B130

Abstract

This study focuses on describing and analyzing monetary policy in Czechoslovakia between 1919 and 1929. Initially devoted to theoretical definition of monetary policy and approaches to the nature of money. The analytical part describes the most important events of the decade in terms of monetary policy. Particular emphasis is placed primarily on monetary reform, which made Alois Rašín in 1919.

The work also describes a change in direction from the deflationary policy to monetary stabilization, on which has the largest merit Engliš, second significant figure in the Czechoslovak monetary policy in those years. As Rašín and Engliš contributed significantly to successful monetary developments in postwar Czechoslovakia. Rašín deal with strong inflationary pressures and gave rise to solid and credible crown. Engliš is behind the most significant economic boom in the history of republic.

Keywords

Monetary policy, Alois Rašín, Karel Engliš, monetary reform, gold standard

JEL classification

N140 B130

Obsah

Úvod	1
1 Měnová politika a její nástroje	4
1.1 Operace na volném trhu.....	4
1.2 Diskontní nástroje.....	6
1.3 Kurzové intervence	7
2 Měnové teorie – názory na podstatu peněz.....	8
2.1 Neoklasická měnová teorie	8
2.2 Měnová teorie produkce	9
2.3 Postoje Rašína a Engliše.....	9
3 Způsoby krytí peněz	10
4 Vznik Československa a situace po první světové válce	12
4.1 Obecné důsledky první světové války.....	13
4.2 Národnostní rozdíly uvnitř Československa	14
4.3 Vliv války na vývoj měny	17
4.4 Stav veřejných financí v poválečné době	19
4.5 Problém nových odbytišť.....	21
5 Představení hlavních osobností československé měnové politiky	23
5.1 Alois Rašín – zastánce deflační politiky a nízkých vládních výdajů	23
5.2 Karel Engliš – odpůrce deflace a zlatého krytí.....	26
5.3 Další osobnosti československé měnové politiky	29
6 Měnová reforma	31
6.1 Provedení měnové odluky	31
6.2 Vznik nové peněžní jednotky – koruny československé.....	34
6.3 Vláda jako dlužník – státní dluh	35
6.4 Zřízení Bankovního úřadu ministerstva financí	36
6.5 Zlaté krytí československé koruny	38
6.6 Restrikce peněžního oběhu	39
7 Přejít k deflační politice	45
7.1 Provádění deflační politiky prostřednictvím měnového kurzu	47
7.2 Vliv deflační politiky na průběh krize z nadvýroby v ČSR	50
8 Přejít k měnové stabilizaci a vznik Národní banky Československé.....	58
8.1 Oživení a konjunktura československého hospodářství.....	58

8.2	Vznik Národní banky Československé	61
8.3	Organizace nové centrální banky	63
8.4	Úvěrová a diskontní politika centrální banky	66
8.5	Stav veřejných financí a reforma daňového systému	68
9	Přechod ke zlatému krytí koruny	70
	Závěr	72
	Přehled použité literatury	73

Úvod

Cílem této práce je analyzovat měnovou politiku v Československu v období po první světové válce až do roku 1929. Ve své práci si kladu za cíl detailně zmapovat nástroje a cíle tehdejší měnové politiky. Zaměřím se zvláště na provedení měnové reformy roku 1919, v rámci které vznikla samostatná československá měna. Práce bude zkoumat a hodnotit vliv dvou nejvýznamnějších představitelů tehdejší měnové politiky – Aloise Rašína a Karla Engliše. Snažím se najít odpověď na otázku, v čem byla prospěšná Rašínova snaha o silnou korunu a v čem jsou naopak její zápory. Rovněž hodnotím měnové politiky Karla Engliše a jejího vlivu na československou ekonomiku v druhé polovině 20. let.

V prvních poválečných měsících a letech byla ekonomická situace v evropských zemích značně složitá. Měnová otázka pak byla více než citlivým tématem, jelikož existovala reálná hrozba hyperinflace, která následně řadu zemí opravdu postihla. Řešení těchto problémů bylo svěřeno Aloisovi Rašínovi, který pomocí mnohdy kontroverzních, avšak účinných opatření vyvedl československé hospodářství z inflační hrozby.

Karel Engliš stojí za měnovou stabilizací v Československu v druhé polovině 20. let, jež byly ve znamení výrazné hospodářské konjunktury.

Práce může přispět k diskuzi o dnešní měnové politice. A to i přesto, že přední měnové autority v Evropské unii momentálně řeší opačný problém než Rašín na počátku 20. let minulého století a snaží se ekonomiku dostat z deflačního pásma zpět k mírné inflaci. Kapitola o negativních důsledcích deflace pro československé hospodářství může v očích veřejnosti legitimizovat snahu České národní banky přiblížit se prostřednictvím kurzových intervencí opět dvouprocentnímu inflačnímu cíli.

Ačkoliv je práce zaměřena výhradně na měnovou politiku té doby, nelze se vyhnout uvádění určitých politických souvislostí. Může za to speciální charakter té doby, kdy měnová politika byla pod silným vlivem politické moci. Národní banka Československá, která již měla značnou míru samostatnosti od politického vlivu, vznikla totiž až roku 1926. Do té doby byl hlavním představitelem monetární politiky ministr financí.

V práci kromě analytické metody použiji také metodu komparativní. Budu porovnávat názory a hypotézy obou hlavních představitelů prvorepublikové měnové politiky. Při hodnocení politik Rašína a Engliša použiji jak dobovou literaturu a prameny, včetně publikací napsaných přímo oběma politiky, tak i práce významných historiků o této době. Jedná se především o Václava Průchu, který se komplexně věnoval problematice československého hospodářství a Františka Vencovského, který se ve svých publikacích zaměřil konkrétněji na měnovou politiku. Rovněž napsal samostatné knihy o obou tehdejších ministrech financí. Vencovského publikace na mě nicméně působí dojmem, že autor se ve srovnání Rašína a Engliša mírně přiklání na stranu druhého jmenovaného. Důležitým autorem pro mě byl rovněž Zdeněk Kárník, který se obdobím první republiky také zabýval. Jeho práce jsou však spíše obecné a nejsou zaměřeny na ekonomickou problematiku tak detailně, jako dílo Průchy.

Velmi důležitou roli při sestavování pramenné základny sehrál Archiv České národní banky, který poskytuje celou řadu publikací a textů, jež nebyli nikdy vydány pro veřejnost a jsou tak k dispozici pouze badatelům.

V prvních třech kapitolách práce se budu zabývat teoretickými otázkami, které souvisejí s měnovou politikou a lépe ozřejmí následující analytickou část. Úvodní část ozřejmí základní definici měnové politiky a její hlavní nástroje. Dále pak budou představeny hlavní myšlenkové směry, které v té době rozdělovaly měnové autority v názoru na podstatu peněz. Popíši i způsoby krytí peněz se zaměřením na zlatý standard.

V analytické části nejprve nastíním politickou a ekonomickou situaci v nově vzniklém Československu, která volala po rychlém zavedení potřebných reforem v čele s měnovou. Dále představím hlavní osobnosti měnové politiky prvních deseti let republiky v čele s Rašínem a Englišem.

V další části práce je detailně popsána měnová reforma provedená v roce 1919. Následuje kapitola věnovaná deflační politice z počátku 20. let. Dále v práci popisuji ukončení této deflační politiky a přechod k politice stabilizační, jež byla spojena mimo jiné i se vznikem Národní banky Československé. Analytická část práce končí přechodem ke zlatému krytí československé koruny v roce 1929.

V závěru práce se snažím porovnat přístupy Aloise Rašína a Karla Engliše. Zasadit jejich opatření do dobového kontextu a vyzdvihnout jejich pozitivní efekty i upozornit na negativa s nimi spojená.

1 Měnová politika a její nástroje

Měnová politika patří v tržních ekonomikách k nejdůležitějším činnostem centrálních bank. Za měnovou politiku považujeme „vědomou činnost nějakého subjektu, který se prostřednictvím měnových nástrojů snaží regulovat množství peněz v oběhu a tím dosáhnout určitých cílů.“¹

Hlavním cílem měnové politiky je především měnová stabilita, které je dosaženo, pokud se nabídka peněz v ekonomice rovná poptávce po penězích. Tedy v okamžiku, kdy je na trhu přesně tolik peněz, kolik má být.

Svého cíle banka dosahuje skrze regulaci měnové báze, měnových agregátů, úrokových sazeb a někdy i měnového kurzu.

Nástroje měnové politiky můžeme dělit podle jejich charakteru do několika kategorií. Podle intenzity využívání můžeme nástroje dělit na operativně používané a na občasné, podle dopadu na měnový kurz na ty s přímým a nepřímým vlivem nebo podle charakteru nástrojů na tržní (nepřímé) a administrativní (přímé).

V běžných tržních ekonomikách se pak výrazně častěji setkáme s používáním tržních nepřímých nástrojů na úkor těch administrativních. Mezi tržní nástroje patří operace na volném trhu, diskontní nástroje, kurzové intervence a dají se sem zařadit i povinné minimální rezervy. Do administrativních nástrojů pak patří například limity úrokových sazeb nebo úvěrů bank.

1.1 Operace na volném trhu

Operace na volném trhu jsou v současnosti zřejmě nejpoužívanější měnovým nástrojem. Provádějí se vždy bezhotovostně a jejich princip spočívá v nákupech a prodeích krátkodobých cenných papírů.² Centrální banka může obchodovat jak se státními

¹ REVENDA – Centrální bankovníctví, str. 79.

² REVENDA a kol. – Peněžní ekonomie a bankovníctví, str. 328.

cennými papíry, tak i s těmi vlastními. Vždy se ale jedná o kvalitní krátkodobé cenné papíry.

Při operacích na volném trhu dochází ke změnám rezerv bank. Pokud centrální banka nakoupí cenné papíry od obchodních bank, dojde ke zvýšení rezerv těchto bank a tím i k růstu měnové báze. Prodej cenných papírů bude mít opačný výsledek. Změny rezerv se promítnou rovněž ve změně krátkodobé úrokové míry.

Existují tři základní způsoby provádění operací na volném trhu. Prvním jsou *přímé operace*, které znamenají nákup či prodej státních cenných papírů. Jejich hlavním cílem je změna měnové báze, jejich dopad na výši krátkodobé úrokové míry závisí na tom, zda centrální banka stanoví úrokové sazby při těchto obchodech.

Naopak *repo operace* na úrokovou míru vliv nemají a ovlivňují jen měnovou bázi. Repo operace spočívají v prodeji cenných papírů centrální bankou a jejich zpětným nákupem (prosté repo operace) nebo naopak nákupem cenných papírů a jejich následným prodejem (rezervní repo operace). Termín zpětné transakce je při termínovaných operacích dopředu stanoven, při netermínované operaci může transakce mezi oběma institucemi proběhnout kdykoliv do stanoveného termínu. Je tedy zřejmé, že repo operace ovlivňují měnovou bázi pouze dočasně. Přímé i repo operace se nejčastěji provádějí formou aukcí nebo tendrů.

Krátkodobou úrokovou míru mohou centrální banky ovlivňovat i pomocí *switch operací*. Centrální banky při nich prodávají a nakupují cenné papíry s různou lhůtou splatnosti. Cílem takovýchto operací může být změna časové struktury cenných papírů v aktivech centrální banky.

1.2 Diskontní nástroje

Dalšími klasickými nástroji měnové politiky jsou tzv. diskontní nástroje. Mezi ně patří úvěry centrální banky, kterými reguluje měnovou bázi a úrokové sazby z těchto úvěrů, které naopak působí na tržní krátkodobou úrokovou míru. Dále sem lze zařadit automatické facility³ a limity objemu úvěrů, jejich doby splatnosti nebo způsobu krytí.

Nejpoužívanějším úvěrem ze strany centrálních bank je *diskontní úvěr*, který slouží k překlenutí krátkodobých výkyvů likvidity obchodních bank. Doba splatnosti diskontního úvěru je zpravidla jeden, v případě sezónního úvěru pak tři měsíce. Cenou diskontního nástroje je diskontní sazba⁴, která je nejnižší úrokovou sazbou v ekonomice.

Reeskontní úvěr má podobu odkupu směnek centrální bankou. Banky si při eskontu směnek strhávají určitou částku, která se při procentním vyjádření rovněž označuje jako diskontní sazba. Banky pak směnky mohou nabídnout centrální bance a při jejich odkoupení vzniká reeskontní úvěr. Jeho poskytnutím dochází k růstu měnové báze, při splácení naopak báze klesá.

Bankám, které mají výraznější problémy s likviditou, je zpravidla poskytován *lombardní úvěr*. Doba jeho splatnosti je 30 dnů, maximálně pak tři měsíce a centrální banka jej poskytuje proti zástavě cenných papírů nebo směnek bank. Tím, že se jedná o rizikovější úvěr, je vyšší i lombardní sazba.⁵

³ Jedná se o kombinaci vkladů bank uložených přes noc u centrální banky a úvěrů bank čerpaných přes noc u centrální banky (cnb.cz).

⁴ Diskontní sazba u České národní banky má momentálně hodnotu 0,05 procenta (zdroj: cnb.cz).

⁵ Česká národní banka nyní stanovuje lombardní sazbu na úrovni 0,25 procenta (zdroj: cnb.cz).

1.3 Kurzové intervence

Primárním cílem kurzových intervencí je změna měnového kurzu domácí měny. Tyto intervence však mohou nechtěně vést i ke změnám měnové báze⁶ nebo krátkodobé úrokové míry.

Nejčastěji se používají přímé intervence, během kterých centrální banka prodává nebo nakupuje domácí měnu za zahraniční s cílem změnit její kurz. Nákup zahraniční měny za domácí vede na devizovém trhu k růstu nabídky domácí peněžní jednotky a její kurz se začne znehodnocovat. Prodej zahraniční měny za domácí má opačné účinky.

Tyto operace jsou bezhotovostní a nákupy zahraniční měny vedou k růstu rezerv bank, čímž zvyšují měnovou bázi a tlačí na pokles krátkodobé úrokové sazby.

⁶ V České republice jsme momentálně svědky toho, že kurzových intervencí se nevyužívá primárně ke změně kurzu koruny, ale právě ke změně měnové báze. Česká národní banka se od roku 2013 snaží tímto nástrojem bojovat proti deflačním tlakům v ekonomice.

2 Měnové teorie – názory na podstatu peněz

V oblasti měnové teorie docházelo ve 20. a 30. letech minulého století k názorovým konfrontacím mezi dvěma směry. Předmětem sváru byl mimo jiné pohled na podstatu peněz. Zastánci *neoklasické měnové teorie* razili názor, že peníze jsou exogenní a naopak přívrženci *měnové teorie produkce* se přikláněli k myšlence endogenity peněz.

2.1 Neoklasická měnová teorie

Neoklasická měnová teorie je součástí neoklasické ekonomie, která se vyvinula z klasické ekonomie koncem 19. století. Na počátku minulého století se představitelé neoklasické měnové teorie dívali na peníze jako na určitý druh komodity a funkci bankovního systému spatřovali v pouhém finančním zprostředkování. Než mohly banky poskytnout úvěr, musely nejprve vybrat nezbytné množství vkladů.

Představitelé neoklasické ekonomie postupem času tento názor na banky opustily. Teoretikové jako Alfred Marshall vyvinuli teorii peněžního (vkladového) multiplikátoru, který vycházel z myšlenky exogenity peněz.⁷

Peníze jsou tedy pro neoklasiky exogenní veličinou. Exogenní neboli vnější veličina je taková veličina, která je sice určena mimo ekonomický model, avšak má vliv na ostatní veličiny v modelu. Jinými slovy, množství peněz v ekonomice je určeno a následně se tomuto množství přizpůsobí ostatní veličiny (např. výroba nebo nezaměstnanost).

Příslušníci neoklasické ekonomie zastávali názor, že tento vliv exogenních peněz je patrný zejména v krátké časovém horizontu a v delším období jsou peníze neutrální, což znamená, že na veličiny v modelu nemají vliv.

Množství peněz v dané ekonomice je tak stanoveno monetární autoritou, zpravidla centrální bankou a hospodářský systém je následně de facto "nucen" fungovat s danou peněžní zásobou.

⁷ viz. MARSHALL, A. – Money credit and commerce, London 1924.

2.2 Měnová teorie produkce

Poněkud jiný názor sdíleli ekonomové, jako John Maynard Keynes nebo Josef Schumpeter, kteří rozvinuli měnovou teorii produkce.⁸ Ti se stavěli proti myšlence, že banky jsou pouhými finančními zprostředkovateli a naopak v nich viděli hlavní tvůrce peněz. Odmítali rovněž teorii peněžního multiplikátoru a přednost úspor před úvěry. Úvěrový potenciál bank byl podle těchto ekonomů neomezený.

Peníze pro ně nebyli žádnou vnější veličinou, naopak byly endogenní a nepředstavovaly v jejich podání nic jiného než závazky bank vůči klientům. Klíčovou roli měla výroba, jejímž prostřednictvím byly do ekonomiky integrovány peníze. O množství peněz v oběhu tedy nerozhoduje centrální banka, nýbrž aktivita hospodářství.

2.3 Postoje Rašína a Engliše

Stejně jako se lišily názory světových ekonomů té doby, byly odlišné i myšlenky dvou hlavních představitelů měnové politiky v meziválečném Československu. Alois Rašín, který ovlivňoval měnovou politiku v prvních letech republiky, patřil názorově k neoklasickým ekonomům. Někteří jeho názoroví oponenti ho při jeho snahách o deflacii obviňovali, že patří k přívržencům kvantitativní teorie peněz, která tvrdí, že nabídka peněz má přímý vliv na cenovou hladinu. Toto tvrzení však sám Rašín odmítal (viz. kapitola 6.6).

Karel Engliš, který v druhé polovině 20. let stál za měnovou stabilizací v Československu, by naopak názorově blížil myšlenkám měnové teorie produkce. Základem jeho teorie bylo endogenní pojetí peněz, které vznikaly ve výrobě. Emisní politika centrální banky by podle Engliše měla používat pouze krátkodobé úvěry, které by usnadňovaly směnu a reagovaly by tak na měnící se poptávku po penězích.

⁸ viz. KEYNES, J.M. – A tract on monetary reform, London 1923.

Oba představitele měnové politiky odlišoval i pohled na zlaté krytí měny. Rašín se dlouhodobě o zavedení zlatého standardu zasazoval, Engliš naopak krytí měny drahým kovem odmítal.

3 Způsoby krytí peněz

V současnosti jsou peníze kryty aktivy centrální banky a aktivy obchodních bank. V minulosti byl rozšířeným způsobem krytí peněz i tzv. zlatý standard. K zavedení jedné z forem zlatého standardu došlo i v Československu roku 1929.

Zlatý standard se v historii vyskytoval ve čtyřech formách. Prvním typem byl *pravý zlatý standard*. Pouze ten představoval plnou směnitelnost za zlato. Hodnota peněz, poukázek a bankovních vkladů se u pravého zlatého standardu rovná hodnotě zlata v aktivech banky.

U ostatních forem se již nejedná o plnou směnitelnost za zlato. U *klasického (mezinárodního) zlatého standardu* byla peněžní zásoba vyšší než hodnota zlata a peníze tak byly tímto drahým kovem kryty pouze částečně. U tohoto typu zlatého standardu byly měnové kurzy dlouhodobě pevné a nevyrovnané běžné účty platebních bilancí se vyrovnávaly přesuny zlata. Období klasického zlatého standardu končí s první světovou válkou, kdy byla zastavena směnitelnost peněz za zlato.

Měnový zlatý standard byl zaveden v některých zemích v období mezi světovými válkami a opět představoval systém, ve kterém byly peníze kryty zlatem pouze částečně. Běžné účty platebních bilancí se však nevyrovnávaly přesunem zlata a domácí měnu bylo možné směnit za jinou, která byla směnitelná za zlato v pevném kurzu. Tento systém byl zaveden v roce 1925 ve Velké Británii a o tři roky později ve Francii s cílem navázat na klasický standard, avšak v hospodárnější provedení vzhledem k obavám o nedostatek zlata. Měnový zlatý standard měl však krátké trvání a zanikl v roce 1931 po vystoupení Británie.

Poslední formou zlatého standardu byl dolarový zlatý standard, který byl dohodnut v roce 1944 na brettonwoodské konferenci. Za zlato byl směnitelný pouze dolar a směňovat ho mohly pouze centrální banky u amerického Federálního rezervního systému (Fed). Oficiálně byl zrušen v roce 1971.

Hlasy, které volají po zavedení zlatého standardu, je možné slyšet i dnes. Je však potřeba si uvědomit, že množství zlata je omezené a aby zlaté krytí mělo nějaký smysl, je kromě oběživa nutné částečně krýt i bankovní vklady, kterých je však mnohonásobně více než peněz v oběhu.

Množství oběživa i vkladů navíc neustále roste a zavedení zlatého krytí by tudíž v takových podmínkách vedlo k deflaci, která by byla spojena s růstem nezaměstnanosti a reálného produktu.

I v současné době jsou peníze kryté, i když už se nejedná o drahý kov, jak tomu bylo v minulosti. Veškeré peníze v ekonomice jsou jakožto závazky centrálních bank kryty aktivy centrální nebo obchodní banky.

Oběživo je kryto aktivy centrální banky a vklady u obchodních bank pak aktivy příslušné banky. Aktivy centrální banky jsou například nakoupené dluhové cenné papíry, u obchodních bank se pak jedná zejména o poskytnuté úvěry.

4 Vznik Československa a situace po první světové válce

Rozbuškou první světové války se stal atentát na následníka rakouského trůnu Františka Ferdinanda d'Este v Sarajevu 28. června 1914, který vedl k napadení Srbska rakousko-uherskou armádou. Do válečného konfliktu se postupně zapojily i další státy, jako Německo, Francie, Rusko, Itálie, Británie nebo Spojené státy americké. Historicky první celosvětový konflikt takového formátu znamenal pro Čechy a Slováky šanci na prosazení myšlenky svobodného československého státu. K realizaci daného cíle měl sloužit především zahraniční a domácí odboj.

Klíčovou roli hrál zejména odboj zahraniční. Jeho nejvýznamnějšími představiteli byli Tomáš Garrigue Masaryk, Edvard Beneš a Milan Rastislav Štefánik. Myšlenka jednotného československého postupu byla poprvé zřetelně vyhlášena na slavnostním shromáždění Čechů a jejich přátel v Ženevě 6. července 1915, když Masaryk prohlásil, že „*mezi Habsburky a národem československým není smíru*“⁹. V únoru následujícího roku byla navíc ustanovena Národní rada československá. Ta celé protihabsburské hnutí Čechů a Slováků organizovala a rovněž navenek reprezentovala.

Stejně důležitou část zahraničního odboje tvořily legie, které vznikaly především v Rusku a Francii jako dobrovolné vojenské útvary a rovněž domácí odboj reprezentovaný zejména Karlem Kramářem a Aloisem Rašínem.

Klíčovým dnem se stal 28. říjen 1918, kdy Národní výbor v Praze za obecného nadšení vyhlásil Československou republiku. Vláda nově vzniklého státu byla jmenována 14. listopadu téhož roku. Předsedou se stal Karel Kramář, ministrem financí Alois Rašín, ministrem zahraničních věcí Edvard Beneš. Prezidentem nově vzniklé republiky se pak stala nejvýraznější osobnost zahraničního odboje, Tomáš Garrigue Masaryk. Nově vzniklý státní útvar byl následně během mírových jednání uznán i poraženými státy.

Ministerstvo financí získalo ihned po vzniku republiky velké množství pravomocí a dalo by se říci, že v prvních poválečných letech připomínalo orgán pro řízení celého národního hospodářství. Rašín jako ministr financí nerozhodoval jen o měnové a finanční politice, ale

⁹ TOMÁŠ GARRIGUE MASARYK – Řeč T.G. Masaryka o Husově oslavě v Ženevě dne 6. července 1915, Soukromý tisk A. Dréga, 1935, str.3.

rovněž o dovozu a vývozu, nostrifikaci zahraničních podniků, přijímání úvěrů z ciziny a dalších věcech. Zesílená role veřejného sektoru byla ostatně charakteristická pro všechny poválečné ekonomiky evropských států.

4.1 Obecné důsledky první světové války

První světová válka svými rozměry a ničivou silou překonala veškeré dřívější konflikty. Během války byl rozvrácen liberální hospodářský systém a veškeré zdroje byly řízeny centrálně a byly podřízeny válečným cílům. Soukromé vlastnictví sice zůstalo zachováno, nicméně ve všech stěžejních oborech hospodářství byly podmínky diktovány vládními představiteli. Válka rovněž podstatně omezila mezinárodní obchod a přerušila řadu obchodních styků.

Důsledky ozbrojeného konfliktu dopadly tvrdě na všechny evropské státy. V roce 1916 zkolabovalo hospodářství Ruska, o rok poté pak se ocitla v troskách ekonomika poraženého Rakouska-Uherska a Německa. V katastrofálním stavu se nacházely i vítězné státy jako Velká Británie a Francie, které od naprostého hospodářského kolapsu zachránila jen pomoc Spojených států. Václav Průcha o tom píše: *„Zadlužení se v letech 1914 – 1921 zvýšilo ve Velké Británii přibližně 11krát, ve Francii 9krát, v Itálii 6krát, v Německu 16krát a v souhrnu za tyto čtyři státy dosáhlo 132 miliard dolarů.“*¹⁰

Československo bylo na základě mírových smluv povinno převzít část předválečného dluhu monarchie, který činil zhruba čtyř miliard korun. Veřejné finance republiky zatížil rovněž tzv. poplatek za osvobození, který na základě smlouvy z Paříže muselo Československo zaplatit spojencům za osvobození z područí Rakouska-Uherska. Takzvaná daň svobody činila více než 13 miliard korun a na celkovém dluhu republiky měla třiceti procentní podíl.¹¹

Pro politické elity tehdejší doby byla prvořadým úkolem sociální a politická stabilizace. V roce 1917 proběhla v Rusku Říjnová revoluce, v důsledku které se moci chopila bolševická strana prosazující ideu socialismu. Tím došlo k faktické izolaci Ruska ze

¹⁰ PRŮCHA – Hospodářské a sociální dějiny Československa 1918-1992, str. 30.

¹¹ ŠTĚPÁNEK – Economic and financial reconstruction of Czechoslovakia, str. 13.

světového dění. Z té se sovětské Rusko začalo postupně vymaňovat až v druhé polovině dvacátých let.

Revoluční vlna se však šířila i do ostatních zemí na evropském kontinentu. Důvodem byla především velmi špatná hospodářská situace. K neúspěšným pokusům o socialistickou revoluci došlo mezi roky 1919 a 1923 postupně v Německu, Maďarsku a Bulharsku. Strach z převratu vedl evropské politiky k přijímání levicových populistických opatření, kterými se snažili získat si podporu obyvatelstva.

Ani v Československu nebyla situace ideální. Hladovějící obyvatelé nové republiky nově nabytou svobodu okamžitě využili k demonstracím. Již na začátku listopadu došlo k prvním nepokojům v Ústí nad Labem, Chomutově nebo Liberci.¹² Na politické scéně došlo k posunu názorů doleva. V prvních volbách v historii mladé republiky, kterými byly komunální volby v květnu 1919, získala sociálně demokratická strana 29,8 procenta hlasů.¹³ Tento výsledek vedl k demisi národně demokratické vlády Karla Kramáře a nástupu sociálně demokratické vlády v čele s Vlastimilem Tusarem.

Uvnitř sociálně demokratické strany měla navíc velmi silný vliv i radikálně levicová marxistická frakce. Té se dokonce podařilo na sjezdu strany v prosinci 1918 prosadit do závěrečné rezoluce požadavek vyvlastnění a zestátnění dolů, hutí, vodních zdrojů, velkých průmyslových podniků, soukromých železnic a velkostatků.¹⁴ Vzájemná rozdílnost postojů obou frakcí nakonec vedla k rozkolu a v roce 1921 vznikla odštěpením od sociálních demokratů Komunistická strana Československa v čele s Václavem Šturcem.

4.2 Národnostní rozdíly uvnitř Československa

Na území nově vzniklého státu žilo v roce 1921 13,6 milionu obyvatel.¹⁵ Velký podíl na celkové populaci měly v Československu národnostní menšiny, které tvořily více než třetinu celkového počtu obyvatel. K československé národnosti se v roce 1921 hlásilo

¹² KÁRNÍK – České země v éře první republiky, Díl I., str. 56.

¹³ VENCOVSKÝ – Vzestupy a propady československé koruny, str. 18.

¹⁴ PRŮCHA – Hospodářské a sociální dějiny Československa 1918-1992, str. 64.

¹⁵ PRŮCHA – Hospodářské a sociální dějiny Československa 1918-1992, str. 36.

65,5 procenta obyvatelstva, k německé 23,4 procenta, maďarské 5,7 procenta, rusínské, ukrajinské a ruské národnosti bylo 3,4 procenta obyvatel a židovské pak 1,3 procenta.¹⁶

Mezi obyvateli žijícími v západní a východní části byl však od samotného vzniku republiky patrný značný rozdíl v mnoha oblastech. Slovensko patřilo v době Rakouska-Uherska na rozdíl od českých zemí do Zálitavska. To vedlo k vytvoření jiné veřejné správy nebo školství než v oblastech Předlitavska, které patřily pod vliv Vídně. Lišila se rovněž sociální a hospodářská úroveň obou území.

Slovenské země byly ve druhé polovině 19. století vystaveny silné maďarizaci, která vedla k útlaku Slováků a výrazně se podepsala na stavu hospodářství i společnosti ve východní části Československa.

Hlavním tahounem hospodářství nového státu tak byly české země. V roce 1910 byl v Čechách podíl lidí zaměstnaných v průmyslu na těch pracujících v zemědělství 40:34, kdežto na Slovensku tento poměr činil 17:61.¹⁷ Po válce se tento poměr prakticky nezměnil a na Slovensku a v Podkarpatské Rusi zemědělství zůstávalo i během dvacátých let hlavním zdrojem obživy.

Tabulka č. 1: Počet a odvětvová struktura obyvatelstva v roce 1921

Ukazatel	Čechy	Morava, Slezsko	Slovensko	P. Rus	ČSR
Počet obyvatelstva v tis.	6 671	3 339	2 998	604	13 612
Z úhrnu obyvatelstva příslušelo k odvětví v %					
Zemědělství	29,69	35,27	60,63	67,63	39,56
Průmysl	40,55	37,79	17,43	10,41	33,44

Zdroj: SR RČS 1938, str. 15.

¹⁶ PRŮCHA – Hospodářské a sociální dějiny Československa 1918-1992, str. 36.

¹⁷ FABRICIUS – Formovanie československej ekonomiky 1918-1920. Historický časopis 04:627-644, str. 630-631.

Význam průmyslu pro tuto oblast zůstával málo podstatný. Jeho podíl na průmyslové výrobě Zalitavska se od roku 1900 zmenšoval a o deset let později bylo na Slovensku jen deset průmyslových podniků s více než tisíci zaměstnanci.¹⁸

Nutno dodat, že ani zemědělství nebylo na Slovensku na vysoké úrovni. Na řadě míst ještě fungoval trojpolní systém obdělávání půdy a vlastnictví půdy bylo rozdrobeno mezi velký počet rolníků. To vedlo k tomu, že slovenští agrárníci byli často nuceni vyrábět především pro vlastní spotřebu. K otázce efektivity slovenského zemědělství se Průcha vyjadřuje takto: „*Na desetihektarové zemědělské hospodářství připadal v průměru stejný objem produkce jako na čtyřhektarové v českých zemích.*“¹⁹

Rozdíl mezi východem a západem lze demonstrovat i na urbanizaci. V roce 1921 mělo Československo 29 měst s více než 20 tisíci obyvateli. Na Slovensku a v Podkarpatské Rusi se však nacházela pouze čtyři z nich (Bratislava, Košice, Mukačevo a Užhorod). Z českých měst pak více než polovina (13) ležela na území s převahou německého obyvatelstva.

Maďarizace Slovenska si vybrala velkou daň i v oblasti vzdělanosti. Na počátku 20. století zde došlo k naprosté likvidaci výuky ve slovenském jazyce a tato diskriminace měla za následek dramatické snížení počtu slovenských absolventů středních škol.²⁰ Slovensku tak citelně chyběli zástupci intelektuální elity. V době vzniku Československa jich mezi zástupci lékaři, státními úředníky nebo učiteli bylo jen několik desítek.

Zatímco v českých zemích byla negramotnost obyvatel na jedné z nejmenších hodnot v Evropě, mezi Slováky bylo v roce 1921 negramotných plných 16 procent.²¹ Na Podkarpatské Rusi byla situace ještě žalostnější – podíl negramotných Rusínů byl 61 procent a Židů 32 procent.²²

Celkově tak sociální poměry v Československu zaostávaly za ekonomickou úrovní země. Obyvatelé měli nižší reálnou mzdu a jejich pracovní doba byla delší než v zemích na podobné ekonomické úrovni. Kárník však na úroveň sociální ochrany v Československu nahlíží celkem pozitivně. „*Všeobecně platilo, že úroveň své sociální ochrany náležela*

¹⁸ PRŮCHA – Hospodářské a sociální dějiny Československa 1918-1992, str. 43.

¹⁹ PRŮCHA – Hospodářské a sociální dějiny Československa 1918-1992, str. 44.

²⁰ Zatímco maďarských absolventů středních škol na území Slovenska a Podkarpatské Rusi bylo v roce 1910 zhruba 97 tisíc, těch slovenských bylo pouhých šest tisíc (PRŮCHA, str. 42).

²¹ Jednalo se o podíl negramotných na populaci starší šesti let.

²² PRŮCHA – Hospodářské a sociální dějiny Československa 1918-1992, str. 41.

*Československá republika asi na sedmé až desáté místo v Evropě, tedy téměř po bok západoevropským demokraciím.*²³ Například v oblasti sociálního pojištění patřilo Československo k evropské špičce, v jiných aspektech, jako byla například bytová politika, zase za průměrem zaostávalo.²⁴

Spojení s českými zeměmi Slovensku přineslo řadu výhod. Bylo pozvednuto strádající školství a vzestup byl zaznamenán i v sociální legislativě. V zemědělství byla oslabena maďarská konkurence. V problémech se naopak ocitl průmysl, který prohrával s českou konkurencí.

4.3 Vliv války na vývoj měny

Stabilní měnové poměry v rakousko-uherské monarchii vzaly s počátkem první světové války rychle za své. Financování válečného konfliktu si totiž vyžádalo razantní změny v měnové politice mocnářství.

Jen pár dní po propuknutí konfliktu, 4. srpna 1914, byla císařským nařízením zmocněna vláda k mimořádným opatřením v oboru cedulového bankovníctví. Ta nového zákona okamžitě využila a zrušila předpisy o povinném zlatém krytí oběživa. Došlo taktéž ke zrušení předpisu, který cedulové bance zakazoval poskytovat státu úvěry.

Válečné výdaje byly financovány emisí státovek a přímých úvěrů vládě, což vedlo k prudkému růstu peněz v oběhu a také ke zvýšení cenové hladiny. Rostl rovněž deficit veřejných financí. Vládní dluh, který byl krytý úvěrem centrální banky, vzrostl z 0,1 miliardy korun v červnu 1914 na astronomických 43,8 miliardy korun na konci války.²⁵

Z následující tabulky je tedy jasně vidět, že měnové dědictví habsburské monarchie po prohrané válce bylo tristní.

²³ KÁRNÍK – České země v éře První republiky (1918-1938), Díl I., str.522.

²⁴ RÁKOSNÍK – Kontinuita a diskontinuita vývoje sociálního státu v Československu (1918-1956). Soudobé Dějiny 01-02:15-39, str. 26.

²⁵ ŠTĚPÁNEK – Economic and financial reconstruction of Czechoslovakia, str. 13.

Tabulka č. 2: Inflační vývoj během války (v milionech korun)

	23. 6. 1914	26. 10. 1918	28. 2. 1919
Zásoba zlata	1 237	267	262
Lombardované úvěry	187	4 095	9 319
Přímé úvěry rakouské a uherské vládě	-	26 432	32 408
Úvěry na pokladniční poukázky rakouské a uherské vlády	-	2 929	7 115
Oběh bankovek	2 130	30 680	37 570

Zdroj: VENCOVSKÝ, Vzestupy a propady československé koruny, str. 19.

Počet bankovek v oběhu vzrostl během necelých pěti let více než 17 násobně. Kdysi pevná měna tak vinou válečného konfliktu významně ztratila na hodnotě a mezi obyvateli nástupnických států neměla prakticky žádnou důvěru.

V Československu docházelo hned po skončení války k silné teauraci peněz. Lidé v nejistotě, co se v blízké budoucnosti stane s jejich penězi, uměle snižovali počet bankovek v oběhu. Tehdejší ministr financí Alois Rašín tento jev ve své knize *Můj finanční plán* komentoval takto: „Spousta oněch zbabělců, kteří při každé změně vybírají peníze a schovávají je do punčoch a truhel, uvítalo naši samostatnost tím, že ji způsobovali nesnáze, nedávající do oběhu bankovky přijaté, nýbrž schovávající je.“²⁶

Tezauraze bankovek skončila koncem roku 1918 a lidé začali své úspory opět svěřovat finančním ústavům. Například stav vkladů u Živnostenské banky stoupl během jediného měsíce z 841 tisíc korun v listopadu 1918 na 1 047 700 korun k 31. 12. 1918.²⁷ Úrok z vkladů v reakci na tuto situaci klesl na jedno procento a některé banky, spořitelny nebo záložny dokonce odmítaly přijímat další vklady.

Riziko hyperinflace bylo obrovské. Devizové rezervy Rakousko-Uherska prakticky vyschly a zhroutilo se i krytí měny zlatem. Krytí bankovek tímto drahým kovem se koncem války

²⁶ RAŠÍN – Můj finanční plán, str. 37.

²⁷ AČNB – Vzpomínky dr. K. Leopolda z prvních let ministerstva financí, str. 43.

zmenšilo na pouhé 1,2 procenta oběživa.²⁸ I po pádu monarchie navíc centrální banka pokračovala v poskytování úvěrů rakouské a maďarské vládě, čímž inflační spirálu ještě více roztáčela a kurz koruny stále klesal.

O tom, že je nutné co nejrychleji odpoutat měnu od Rakouska a dalších nástupnických států, nebylo mezi československými národohospodáři a politiky nejmenších pochyb.

4.4 Stav veřejných financí v poválečné době

Vysoké výdaje spojené s financování válečného konfliktu měly za následek růst zadlužení Rakousko-Uherska. Vládní rozpočet byl po skončení první světové války v katastrofálním stavu.

Na začátku války dosahoval dluh monarchie zhruba dvaceti miliard korun. Byl způsoben především úvěry na rozsáhlé investice do infrastruktury, především na stavbu železniční sítě. Jeho výše nebyla nijak dramatická a správa dluhu nepředstavovala větší problém.

Během čtyř válečných let však vládní dluh narostl o 101,6 miliard korun²⁹, čímž se jeho celková hodnota zvýšila šestinásobně.

Poválečné mírové smlouvy v St. Germain a v Trianonu následně určily, že každý nástupnický stát je povinen převzít část předválečného dluhu monarchie.

Československo naopak nemělo žádnou povinnost hradit jakoukoliv část rakousko-uherských válečných půjček. Na druhou stranu byli českoslovenští příslušníci (banky, podniky, nebo občané) zbaveni možnosti nárokovat si odškodnění za válečné půjčky, které sami Rakousko-Uhersku poskytli.

Výdaje na vojenské účely během první světové války razantně stouply, ale často se tak dělo i na úkor nevojenských výdajů. Jejich propad měl negativní vliv na samotné fungování státu. V posledním roce války došlo ke kolapsu monarchie. Zhroutilo se zásobování potravinami a palivem, významně narostl černý trh. Vlivem vysoké inflace se zhroutil cenový systém.

²⁸PRŮCHA – Hospodářské a sociální dějiny Československa 1918- 1992, str. 59.

²⁹ VENCOVSKÝ – Vzestupy a propady československé koruny, str. 20.

Problém byl i s výběrem daní, především z válečných zisků. Bylo totiž potřeba nahradit nefunkční aparát finančních a berních úředníků z dob Rakousko-Uherska zcela novou organizací. Rašín pro tyto účely zřídil revizní odbor při ministerstvu financí.

Českoslovenští politici tak byli v nelehké pozici. Špatná sociální situace většiny obyvatel republiky jim velela zvýšit veřejné výdaje, avšak na druhé straně stála slabá měna, kterou by růst vládních výdajů uvrhl do inflační spirály. Ke zvýšení vládních výdajů se odhodlali v Německu, což mělo u našich západních sousedů za následek hyperinflaci.³⁰ Pokud by však českoslovenští političtí představitelé snížili veřejné výdaje, vystavovali by se riziku nárůstu sociálních nepokojů.

Rašín od počátku razil myšlenku vyrovnanosti rozpočtu a šetrnosti ve státních výdajích. Na prvním místě u něj byla silná měna a cestu k ní spatřoval skrze vyrovnané státní finance. Dosáhnout vyrovnaného rozpočtu v prvních poválečných letech ale nebylo reálné. Pro představu, výdaje prvního rozpočtu z roku 1919 činily tolik, co vykazoval v roce 1910 rozpočet celého Předlitavska.³¹

Deficit 4,9 miliardy korun z roku 1919 se však v následujících letech dařilo výrazně snižovat a to především díky zvýšeným příjmům. Ty do roku 1922 vzrostly z 3,7 miliardy až na 18,8 miliardy. V roce 1922 byl již rozpočet v deficitu jen 928 milionů korun.³²

³⁰ Hyperinflace propukla v Německu na konci roku 1922, její růst pak ještě více eskaloval během okupace Porúří francouzskými a belgickými jednotkami. Mzdy i ceny se měnily i několikrát denně. Definitivní konec německé hyperinflace přišel v listopadu 1923, kdy byla zavedena úplně nová měna, tzv. rentenmarka, jež byla kryta průmyslovým a zemědělským pozemkovým vlastnictvím.

³¹ DOLEŽALOVÁ – Rašín, Engliš a ti druzí, str. 129.

³² ŠTĚPÁNEK – Economic and financial reconstruction of Czechoslovakia, str. 9.

4.5 Problém nových odbytišť

Nově vzniklý československý stát se musel s novou realitou vyrovnat i v oblasti zahraničního obchodu. Dříve jednotný vnitřní trh se s rozpadem Rakousko-Uherska rozdrobil na autonomní celní útvary nástupnických států.

Zboží českých a slovenských průmyslníků, které dříve volně pronikalo na území ostatních států monarchie, ztratilo nyní svou konkurenční výhodu. Průmyslové podniky již nemohly požívat protekcionistické celní ochrany a na trzích se musely vyrovnat s konkurencí výrobků i ze zemí, které byly ekonomicky silnější než Československo.

Celkový objem zahraničního obchodu byl po válce výrazně utlumen. Řada obchodních spojení zanikla a vzhledem k nedostatku surovin se dřívější exportní komodity vyráběly v takovém množství, které nestačilo pokrýt ani potřeby domácího trhu.³³ Válečný konflikt se navíc podepsal i na kvalitě řady produktů a velmi rozšířené byly různé náhražky.

Politické elity z celé Evropy tak po skončení války jevíly snahu o vytvoření nových forem vzájemné hospodářské spolupráce. Tato snaha však velmi často narážela na nejrozdílnější mocenskopolitické a územní spory na kontinentu.

O udržení hospodářské spolupráce mezi nástupnickými státy monarchie se po vzniku Československa snažil například Rudolf Hotowetz. Vedoucí tajemník Obchodní a živnostenské komory prosazoval myšlenku společné celní unie nástupnických států Rakouska-Uherska³⁴, která by tak československým výrobcům zajistila přístup na velký trh bývalé monarchie. Jeho návrh však nebyl přijat v obavě, že by mohl vést k omezení politické samostatnosti.

³³ PRŮCHA – Hospodářské a sociální dějiny Československa 1918-1992, str. 54.

³⁴ Kromě Československa měly unii tvořit Polsko, Království Srbů, Chorvatů a Slovinců, Rumunsko, Rakousko a Maďarsko.

První československá vláda se k budoucímu ukotvení země v mezinárodním obchodě zpočátku oficiálně nevyjadřovala. Definitivní rozhodnutí nepodílet se na jakékoliv formě celní unie s Rakouskem padlo na konci ledna 1919.³⁵ Od té doby se Československo snažilo o hospodářskou spolupráci především s ostatními zeměmi střední Evropy.³⁶ Do roku 1921 mělo uzavřené tarifní smlouvy například se Švýcarskem, Německem, Francií nebo Itálií.³⁷

V prvním poválečném roce se do Československa dovezlo zboží v hodnotě 130,1 miliardy korun, přičemž export představoval 113,7 miliardy korun.³⁸ Platební bilance tak v roce 1919 skončila v deficitu, což mohlo částečně vést k deprecaci koruny. Následující rok však došlo k očekávanému nárůstu exportu taženého zotaveným průmyslem a československá platební bilance od té doby vykazovala přebytky.

³⁵ LACINA, HÁJEK – Kdy nám bylo nejlépe?, str. 56.

³⁶ Svou roli zde sehrál i zmiňovaný Rudolf Hotowetz, který již jako ministr obchodu a průmyslu kladl důraz na střeoevropskou spolupráci a postupné snižování cel.

³⁷ ŠTĚPÁNEK – Economic and financial reconstruction of Czechoslovakia, str. 2.

³⁸ ŠTĚPÁNEK – Economic and financial reconstruction of Czechoslovakia, str. 2.

5 Představení hlavních osobností československé měnové politiky

5.1 Alois Rašín – zastánce deflační politiky a nízkých vládních výdajů

Alois Rašín, absolvent Právnické fakulty Univerzity Karlovy, patřil od mládí ke generaci rebelující proti rakouskému útlaku. Během války byl jedním z hlavních představitelů domácího odboje. V červnu 1915 byl spolu s Karlem Kramářem zatčen a později odsouzen k trestu smrti za vlastizradu. Později byl však tento trest změněn na žalář.

Rašín si trest odpykával v Möllersdorfu, kde se věnoval přípravě ústavy budoucího svobodného českého státu. Po amnestii v roce 1917 se vrátil do Prahy. Zde se stal jednou z vůdčích sil Maffie³⁹, hlavního orgánu československého domácího odboje.

Rašín se stal jednou z klíčových postav při vzniku samostatného Československa. Zatímco delegace vedená Karlem Kramářem vycestovala do Švýcarska, kde se setkala s Edvardem Benešem, představitelem zahraničního odboje, a jednala zde o podobě samostatného československého státu, Rašín zůstal v Praze. Dne 28. října 1918 zde spolu s dalšími představiteli domácího odboje⁴⁰ přispěl k vyhlášení republiky a k nekrvavému předání moci Národnímu výboru. Z Rašínova pera vzešel první manifest a zákon Československé republiky.

V nově sestaveném kabinetu Karla Kramáře obsadil post ministra financí, i když se měl původně stát ministrem vnitra. Dobrovolně však na sebe vzal naprosto klíčový úkol pro osud nově vzniklé republiky. Musel provést měnovou odluku od staré rakouské měny, jenž byla po válce v katastrofálním stavu a položit tak základy peněžního a finančního uspořádání státu.

³⁹ Její název byl odvozen od sicilské organizace známé jako mafie, která se těšila oblibě některých účastníků odboje. Organizace měla přes 200 členů a Alois Rašín byl jedním z členů předsednictva.

⁴⁰ Pro pětici představitelů domácího odboje se později vžil název "Muži 28. října" a kromě Rašína to byl Antonín Švehla, Jiří Stříbrný, Vavro Šrobár a František Soukup.

Předseda Senátu Cyril Horáček složitost Rašínovy práce plně vystihl, když se o jeho úkolu vyjádřil jako o tom, „*který zprvu nevzbuzoval obecnou důvěru a který byl doma i v zahraničí sledován s úzkostí.*“⁴¹ Rašín však měnovou odluku provedl nebojácně a s úspěchem, čímž si získal uznání i svých politických oponentů. Z české koruny učinil stabilní a důvěryhodnou měnu, což rozhodně v poválečných letech neplatilo pro platidla v okolních státech regionu.

Jeho měnová a fiskální politika však v sobě skrývala řadu nepopulárních opatření, která byla nutná pro stabilizaci ekonomiky. Nové daně se negativně dotkly řady občanů a proti Rašínovi se zvedla vlna nevole.

Úřad opustil v červenci 1919 po volbách, ze kterých vzešla nová agrárně-socialistická vláda v čele Vlastimilem Tusarem. Na post ministra financí znovu vrátil o tři roky později ve vládě Aloise Švehly. Rašín tak znovu pokračoval ve své měnové deflační politice a v úsporné fiskální politice.

V lednu 1923 se stal obětí atentátu, který na něj spáchal mladý bankovní úředník a anarchokomunista Josef Šoupal. Zraněním pak 18. února podlehl.

Alois Rašín byl typickým představitelem mladočechů⁴² - výrazně buržoazní ve svých názorech a nepřiliš tolerantní v rasových otázkách. Chybějící šíři svých vizí a nedostatek šarmu však vynahrazoval intenzivní a upřímnou oddaností své práci.⁴³

Byl rovněž silně nacionalisticky orientován a vyznačoval se svou nezdolnou výdrží a odhodláním. V podobném duchu se o něm vyjádřil i jeho názorový oponent Karel Engliš: „*Rašín byl mimořádný člověk, bystrý, pracovitý, nezlomné vůle, prozíravý organizátor a státník.*“⁴⁴

Rašín měl vždy velkou neformální autoritu, kterou si získal svou poctivostí, skromností a darem mluvit otevřeně, jednoduše a přímočaře. Pověstný byl i svou šetrností – a to nejen při správě veřejných financí, ale i osobní.

⁴¹ SETON-WATSON – The Slavonic review, str. 638.

⁴² Mladočeši byli členy Národní strany svobodomyslné.

⁴³ SETON-WATSON – The Slavonic review, str. 638.

⁴⁴ LIDOVÉ NOVINY – Ročník 31, Číslo 87, 19. 2. 1923, str. 1.

Jeho sklon k spořivosti tak nebyl jen výrazem nutnosti tehdejší doby. Stavěl se proti dovozu luxusních předmětů, dokonce i pomerančů, když devizové hospodářství bylo napjaté.⁴⁵ To, jakým způsobem dokázal Rašín udržet veřejné finance v rozumných mezích, budí obdiv především s přihlédnutím na dobu, ve které se mu to povedlo. Národní shromáždění v prvním roce existence nového státu přijímalo zákony spojené s vysokými výdaji a o jejich úhradu se příliš nestaralo. Ohromné sumy putovaly například na Slovensko, které bylo proti českým zemím velmi zaostalé (viz kapitola 4.2).

Velmi odměřený vztah měl k státním podnikům. Uvědomoval si, že monopol státních podniků trpěl neefektivností, nadbytkem personálu a politickými vlivy.

Rašín se dlouhodobě věnoval i publicistické činnosti. Už od svých studentských let přispíval do řady časopisů a rovněž přeložil několik knih. Ve vězení pak sepsal svou nejznámější práci *Můj finanční plán*.

⁴⁵ VENCOVSKÝ – Rašín, život a dílo, str. 16.

5.2 Karel Engliš – odpůrce deflace a zlatého krytí

Karel Engliš získal stejně jako Rašín právnické vzdělání, výraznou odlišností však bylo, že Engliš pocházel z nuzných poměrů, což výrazně ovlivnilo jeho pozdější názory. Jeho ekonomické myšlení značně utvářel i Albín Bráf, s kterým se Engliš během studií potkal.

Engliš se stal děkanem na brněnském Vysoké škole technické a svou politickou dráhu začal jako poslanec Lidovo pokrokové strany v Moravském zemském sněmu. Po vzniku samostatného Československa byl v listopadu 1918 jmenován poslancem Národního shromáždění.

Jako poslanec si brzy získal respekt svých kolegů, dostal se však rovněž do několika názorových střetů. Ten největší se pak rozhořel mezi ním a Rašínem, který v té době zastával post ministra financí. Týkal se jejich rozdílného pohledu na měnovou politiku.

Přes vzájemný respekt obou osobností měl Engliš výhrady k Rašínově měnové reformě z března 1919 i deflační politice, kterou Rašín prosazoval ve dvacátých letech. V té viděl zbytečnou příčinu pozdější hospodářské krize.

Svůj vztah k Rašínovi popsal Engliš po Rašínově smrti následovně: *„V čem jsem se rozcházel s dr. Rašínem, nebyly cíle, ani hlediska, nýbrž metody. Alois Rašín byl veskrze radikálnější a revolučnější. Šel přímočaře na měnu, šel přímočaře proti válečným půjčkám, chtěl léčit obce krizí, chtěl radikální vzestup měny,“* nastínil Engliš hlavní rozdíl mezi sebou a Rašínem *„Proto provázely jeho opatření stálé krize měnové, hospodářské a finanční. Není ovšem sporu, že v krizi je mnoho ozdravovacího a že taková přímočarost je jednodušší a obecně pochopitelnější. Rašín byl neohrožený a nebál se žádné krize, díval se za ni.“*⁴⁶

Obě výrazné osobnosti československé měnové politiky srovnal i Ferdinand Peroutka v *Budování státu*: *„Jeho (Rašínovi) přednosti nebyly odbornické, nýbrž lidské: důslednost a vůle. Dovedl jít houževnatě za myšlenkou, jejíž odborné rozvržení a vypracování nepochybně převzal od někoho jiného. A uměl ji lidem podat tak, že už na ni nezapomněli. Byl to muž horkého citu a podařilo se mu vylíčit finanční otázku jako kus národního osudu.*

⁴⁶ PENÍŽEK, FOUSEK, PIMPER – Rašínův památník, str. 23.

*Dr. Engliš nepochybně lépe rozuměl financím, ale chyběly mu politické, vůdcovské schopnosti Rašínovy.*⁴⁷

Po demisi Kramářovy vlády a prvních parlamentních volbách v dubnu 1920 byl Engliš znovu zvolen poslancem. Sílily zároveň hlasy, aby se v Tusarově vládě stal ministrem financí. Vedení Národně demokratické strany k tomu dalo souhlas o měsíc později.

V nové funkci však i kvůli sporům s vedením vlastní strany dlouho nevydržel. Tusarova vláda podala v září téhož roku demisi. Do následné úřednické vlády Jana Černého Masaryk Engliše opět prosadil a ten se tak stal "správcem ministerstva financí".

Kvůli neustálým parlamentním sporům ale Engliš podal na jaře 1921 demisi. I nadále se stavěl proti deflační politice, která sice posílila kurz koruny, ale vedla k výrobní a sociální krizi na počátku dvacátý let. Ve svých článcích pro *Lidové noviny* prosazoval politiku stabilizace.

Ve svém článku ze srpna 1922 například kritizoval vládu za její snahu uměle zvýšit kurz koruny: „*Vláda majíc v rukou anglickou půjčku, mohla dobře stabilizovati korunu, zatím se omezovala jen na to, podržovati korunu při jejím zdvihání zahraniční spekulací.*“⁴⁸

Englišova veřejná politická činnost skončila v roce 1925, kdy složil svůj mandát a vystoupil z Národně demokratické strany. Důvodem jeho odchodu byly pokračující rozepře se stranou kvůli odmítání deflační politiky i rozpory mezi pražským vedením a moravským křídlem strany. Od té doby již Engliš vystupoval pouze za svou osobu.

Bez politické funkce však nevydržel dlouho. Ještě v prosinci 1925 přijal post ministra financí ve vládě Antonína Švehly. V témže roce totiž bylo kvůli krizi oficiálně upuštěno od deflační politiky, což bral Engliš jako své velké vítězství. Státní finance pak řídil v různých vládách až do dubna 1931, kdy podal demisi.

Na konci dvacátých let se pustil do boje proti spojení československé měny se zlatem, které zapříčinilo i kvůli celosvětové krizi její zhodnocování a následnou deflaci. Ze svého profesorského postu se tak znovu pustil do boje, tentokrát proti Národní bance a trval na devalvaci československé koruny. I tento boj nakonec vyhrál. V roce 1934 se totiž stal

⁴⁷ PEROUTKA – Budování státu, Díl IV., str. 1648.

⁴⁸ LIDOVÉ NOVINY – Ročník 30, Číslo 403, 13. 8. 1922, str. 1.

guvernérem Národní banky československé a devalvaci měny ihned prosadil. Ve své funkci vydržel celé své funkční období do roku 1939.

Poté již Engliš pokračoval pouze ve své akademické činnosti. V listopadu 1947, době eskalující vnitropolitické situace, byl zvolen rektorem Univerzity Karlovy a byl vystaven politickým útokům na svou osobu. Jeho angažmá ukončil velmi rychle únor 1948 a komunistický puč. Engliš pod tlakem událostí na svou funkci rezignoval 26. února 1948.

Po převratu byly jeho spisy zakázány a vyřazeny z knihoven. Čtyři roky po převratu musel Engliš nedobrovolně opustit Prahu a byl vystaven neustálé osobní perzekuci. Dožil ve své rodné Hrabyni u Opavy. I na sklonku života byl intelektuálně aktivní a napsal několik spisů především s filozofickým zaměřením. Zemřel v červnu 1961.

Karel Engliš byl především vědcem a myslitelem. Jeho práce rozhodně nepatřily k lehkému čtení. Neobsahovaly žádné fráze, jen argument za argumentem, strohý postup výkladu.⁴⁹ Mezi svými vysokoškolskými studenty byl však velmi vážený a oblíbený.

Ve své praktické národohospodářské činnosti byl zastáncem nominalistického pojetí peněz. Kupní síla měny se podle něj měla odvíjet především od vývoje hospodářských veličin, a to především důchodů a cen. Tím se výrazně lišil od Rašína, který prosazoval zlaté krytí měny.

V úřadu guvernéra Národní banky československé byl pak důsledným obhájcem stability koruny. Razantně se stavěl proti deflační politice z počátku 20. let. „*Bude-li příští finanční ministr dělati radikální deflační politiku, běda tomu, kdo dnes staví na dluh domy, dělá investice, zřizuje sklad, bude zničen,*“⁵⁰ varoval Engliš v Lidových novinách necelé dva měsíce před znovuzvolením Aloise Rašína na post ministra financí.

Bedlivě hlídal i emisní politiku centrální banky, jakékoliv úvěry státu striktně odmítal. Byl tak zodpovědný za to, že v pokrizových letech byla československá koruna důvěryhodnou evropskou měnou.

Charakteristickým rysem hospodářské soustavy byl podle Engliše solidarismus. Úkolem státu podle něj bylo pečovat o celek a pomáhat slabším.. I tím se lišil od Rašína, který

⁴⁹ Jedním z jeho nejvýznamnějších děl byla kniha *Soustava národního hospodářství* nebo *Finanční věda: nástin teorie hospodářství veřejných svazků*.

⁵⁰ LIDOVÉ NOVINY – Ročník 30, Číslo 403, 13. 8. 1922, str. 1.

razil myšlenku, že každý by se o své blaho měl postarat sám a ve veřejných výdajích byl velmi skoupý. Engliš ale zároveň nepatřil mezi socialistické politiky, kteří jen populisticky rozdávali peníze. Dobře si uvědomoval důsledky takového chování. Ve svém článku na Vánoce 1919 o drahotě vyjádřil názor, že vysokým cenám je potřeba vzdorovat i zastavením růstu důchodů: „*Vláda nemá jiné úspěšné cesty, nežli působit k rozmnožení výroby a zastavení dalšího zvyšování důchodů.*“⁵¹

5.3 Další osobnosti československé měnové politiky

Ostatní tehdejší představitelé hospodářské politiky byli mírně ve stínu obou výše zmíněných osobností. To však nesnižuje jejich zásluhy a vliv na měnovou politiku Československa.

Jedním z nich byl Cyril Horáček, který působil jako tajemník Městské spořitelny Pražské a od roku 1901 se pak stal profesorem politické ekonomie na právnické fakultě české univerzity v Praze.

Po válce se v nově vzniklém státě angažoval v agrární straně a v červenci 1919 se stal ministrem financí po Aloisi Rašínovi. V jeho měnové politice de facto pokračoval a mnohokrát se dostal do názorového střetu s Englišem. Jeho působení na ministerstvu financí však trvalo pouhé tři měsíce. Ve funkci ho potom vystřídal Kuneš Sonntág.

Cyril Horáček se kromě bankovníctví a měnové problematiky věnoval i zemědělské a sociální politice. Patřil podobně jako Rašín mezi zastánce krytí měny drahým kovem.

Blízkým spolupracovníkem Aloise Rašína byl i Augustin. Novák, který pracoval v České bance Union a následně v Zemské bance.

Po vzniku samostatného Československa spolupracoval právě s ministrem financí Rašínem. Měl výrazný podíl především na provedení měnové odluky. Mezi lety 1921 a 1922 dokonce zastával post ministra financí.

⁵¹ LIDOVÉ NOVINY – Ročník 27, Číslo 355, 24. 12. 1919, str. 1.

Až do roku 1926 byl pak vrchním ředitelem Bankovního úřadu při ministerstvu financí. Poté Novák působil v Národní bance československé ve funkci vrchního ředitele. Centrální banku opustil v roce 1934 na protest proti devalvaci koruny.

Vilém Pospíšil byl další významný český národohospodář. Dlouhých 24 let působil v Městské spořitelně pražské, kde se vypracoval z úřednické pozice až do funkce vrchního ředitele.

Během války byl stejně jako Rašín aktivní v Mafii. Po ní se spolu s ním a Novákem podílel na měnové odluce. Ve dvacátých letech pak také zastupoval Československou republiku ve finanční komisi Společnosti národů.

V roce 1926 se stal historicky prvním guvernérem Národní banky československé a v jejím čele zůstal až do roku 1934.

Pospíšil byl zastáncem silné koruny a tak stejně jako Novák v onom roce svůj post opustil. Vyjádřil tím svůj nesouhlas s devalvací, kterou prosazoval Karel Engliš.

6 Měnová reforma

6.1 Provedení měnové odluky

O potřebě odpoutání měny od Rakouska a dalších nástupnických států nepochyboval z českých politiků a národohospodářů nikdo. Riziko eskalující inflace bylo v prvních měsících po válce obrovské. Objem bankovek v oběhu narostl z předválečné hodnoty 2,17 milionu na 30,68 milionu. Zásoby zlata v Rakousko-Uherské bance se během válečného konfliktu ztenčily z 1,65 miliardy zlatých mincí na 342 milionů.⁵²

Vídeňská a budapeštská cedulová banka v roztáčení inflační spirály nepřestala ani po válce a nadále poskytovala rakouské a maďarské vládě štědré půjčky. Ve snaze čelit měnové politice Rakousko-Uherské banky bylo v listopadu 1918 zakázáno jejím československým pobočkám lombardovat válečné půjčky a s výjimkou na mzdy vyplácet bankám prostředky z jejich žirových účtů.⁵³

Měnovou reformu měl za úkol provést ministr financí Alois Rašín. Kladla si dva základní cíle: odlukou od rakousko-uherské měny vytvořit vlastní měnovou soustavu a překonat inflaci.⁵⁴ Důležité bylo pro Rašína rovněž omezit peněžní oběh, čímž chtěl dosáhnout zvýšení kupní síly nové měny.

O samotné provedení reformy se mezi národohospodáři vedly spory. Tyto názory časem vykrystalizovaly do tří směrů. Prvním z nich byla myšlenka na provedení tzv. repudiace rakousko-uherských bankovek. To znamenalo odmítnout veškeré dosavadní peníze a nahradit je novými v poměru 1:1. Takové peníze by emitovala urychleně zřízená centrální banka. Zastáncem repudiace byl zejména poslanec a bankéř Jaroslav Preiss.

⁵² ŠTĚPÁNEK – Economic and financial reconstruction of Czechoslovakia, str. 7.

⁵³ Žirový účet je osobní konto určené pro peněžní transakce. Jeho úročení je mnohem nižší než u termínovaných vkladů, protože má více charakter platidla než spořicího účtu.

⁵⁴ PRŮCHA – Hospodářské a sociální dějiny Československa 1918-1992, str. 58.

Druhou možností, která byla prosazována především teoretiky, byla odstupňovaná devalvace předložených hotovostí. Podobným způsobem se řešil i státní bankrot v roce 1811.⁵⁵

Třetí možnost pak prosazoval právě Alois Rašín, když navrhoval zdecimovanou měnu napravit restrikcí peněžního oběhu a uznáním jen určitého množství bankovek. Předchozí dvě možnosti ministr financí odmítl. Repudiací by byla značně nespravedlivá pro obyvatelstvo, protože hotovost by nebyla v žádném poměru k jejich majetku nebo důchodům. U devalvace pak nebylo jasné, v jaké míře by se mělo devalvovat.

Rašín se rozhodl, že válečný dluh dopadne díky měnové reformě na nově vzniklý stát. Odmítl tak první tezi repudiací, při které by břemeno dluhu zůstalo na bedrech občanů. Byl přesvědčen, že pro financování dluhu se brzy podaří získat dostatek prostředků. Tak vznikl nápad státovkového dluhu (viz. dále).

Přípravy celé akce probíhaly tajně, nicméně veřejnost očekávala, že brzy k reformě dojde a tak v nastalé všeobecné nervozitě docházelo ke spekulacím a panickým nákupům zboží.

Zákon o jejím provedení (č. 84/1919 Sb.) byl přijat na noční schůzi Národního shromáždění 25. února 1919. Rašín byl tímto zákonem zmocněn k provedení okolkování bankovek a soupisu jmění za účelem uložení majetkové dávky. Ještě tu noc vojsko obsadilo celé československé hranice, byla zastavena přeprava osob a zboží přes hranice a veškerý poštovní styk s cizinou. Akce pak proběhla v týdnu od 3. do 9. března 1919. Na Slovensku pak trvala ještě o tři dny déle.

Samotnou podstatu měnové reformy popisuje Vencovský takto: „z předložených bankovek se označila kolkem rovnajícím se jednomu procentu její nominální hodnoty a do oběhu se vrátila polovina. Na druhou polovinu byly vydány vkladní listy, znějící na jméno a úročené jedním procentem od 15. března 1919.“⁵⁶

Tyto vkladní listy byly nepřevoditelné a pomocí nich se později mohla splácet mimořádná dávka z majetku a z přírůstku na majetku. Polovina zadržených bankovek tak sloužila jako nucená půjčka. Neměla však sloužit k vládním výdajům. Rašín plánoval zadržené bankovky uschovat a nepustit je do oběhu, čímž se měla výrazně snížit inflace.

⁵⁵ VENCOVSKÝ – Vzestupy a propady československé koruny, str. 29.

⁵⁶ VENCOVSKÝ – Vzestupy a propady československé koruny, str. 30.

Alois Rašín chtěl původně zadržet až 80 procent oběživa, ale jeho návrh se Národnímu shromáždění zdál příliš radikální. Došlo tudíž ke kompromisu a zabavena byla polovina bankovek. Tehdejší politici se obávali, že náhlé posílení koruny by vedlo k těžké krizi.

Že ke krizi může dojít, připouštěl i Rašín. Ve své knize *Finanční a hospodářská politika československá* o tom píše: „*byl jsem si však toho, že tato léčba vyvolá krizi, plně vědom, ale dával jsem přednost tomuto léčení před trvalým horečnatým stavem, ke kterému vede inflace a nepořádek valutní.*“⁵⁷

Bylo rovněž důležité, aby nedocházelo k převodům hotovosti mezi občany během provedení odluky. Do 9. března tak byl přerušen poštovní styk s cizinou a uzavřeny hranice. Na všechny pohledávky bylo v této době vyhlášeno moratorium. Peněžní ústavy v Československu nesměly rovněž přijímat žádné vklady.

Tabulka č. 3: Úhrn okolkovaných bankovek během měnové odluky (v miliardách korun)

Předloženo ke kolkování	7,157
domácnosti	5,149
státní pokladny a na mzdy	2,008
Okolkováno a vráceno	
domácnostem	2,696
státním pokladnám a na mzdy	2,008
Celkem okolkováno	4,704
Zadrženo a kryto státními dluhopisy	2,453

Zdroj: VENCOVSKÝ, Vzestupy a propady československé koruny, str. 30

Jak je vidět z tabulky, okolkovaných bankovek bylo státem zadrženo zhruba 2,5 miliardy korun, což představuje 34,3 procenta všech bankovek. Počet předloženého a zadrženého oběživa se následně zvýšil po okolkování měny na územích Hlučínska, Těšínska nebo Podkarpatské Rusi.

⁵⁷ RAŠÍN – Finanční a hospodářská politika československá do konce roku 1921, str. 33.

Celá akce byla organizačně zvládnuta na výbornou. V podmínkách první republiky, kdy byla velmi řídká telefonní síť, nebyl rozhlas a auta byla naprostou raritou, zaslouží provedení měnové odluky obdiv. Okolkovány byly bankovky s hodnotou 10, 20, 50 a 100 korun. Jednokorunové a dvoukorunové bankovky okolkovány nebyly. Na kolkovací akci se podílelo asi 15 tisíc pracovníků.

Zároveň byla vyhlášena povinnost nahlásit všechny druhy peněžních vkladů a na začátku března byl proveden soupis veškerého movitého i nemovitého majetku, cenných papírů a vkladů, na základě kterého pak byla vypočítána dávka z majetku a z přírůstku majetku.

6.2 Vznik nové peněžní jednotky – koruny československé

Při označení nové peněžní jednotky se zůstalo u starého rakousko-uherského názvu "koruna", který byl zaveden v roce 1892. Jelikož toto označení nemělo žádné opodstatnění v československé historii, začaly se v dobovém tisku objevovat různé návrhy, jak měnu pojmenovat. Byly doporučovány názvy jako sokol, lev, tolar nebo groš.⁵⁸ Kvůli omezenému času na měnovou reformu však zůstalo u koruny.

Nové peníze byly státopvky, protože jejich emisí byl pověřen Bankovní úřad při ministerstvu financí. První československé koruny se dostaly do oběhu v červenci 1919 – konkrétně se jednalo o stokorunovou státopvku, která byla dílem Alfonse Muchy.

Papírová platidla byla tištěna v Praze, Pardubicích, Varnsdorfu, ale i v New Yorku a Vídni. Měla hodnotu od jedné do pěti tisíc korun. Do oběhu byly státopvky uváděny od července 1919 do února 1920. Mince se začaly razit až v roce 1922, kdy byla obnovena mincovna v Kremnici. Její zařízení bylo totiž ihned po válce odvezeno maďarskou vládou.

Československá koruna se stala stabilní měnou, což ještě více vyniklo při pohledu na okolní státy a jejich platidla. V Německu se v roce 1923 měnila nová tzv. rentová marka za bilion inflačních marek a v Rakousku byl o rok později zaveden šilink, který měl hodnotu deset tisíc starých korun.⁵⁹

⁵⁸ PRŮCHA – Hospodářské a sociální dějiny Československa, str. 60.

⁵⁹ VENCOVSKÝ – Měnová politika v české historii, str. 33.

Kvalita nové měny přivábila kromě spekulantů i padělatele. Jejich cílem se stala především pětisetkoruna,⁶⁰ kterou graficky ztvárnil rovněž Alfons Mucha. Česká grafická unie, jež v Praze státovku tisknula, nebyla totiž technicky natolik vybavena, aby jí ochránila před paděláním.

V roce 1921 se začaly v Československu objevovat falzifikáty této státovky. Jednalo se o velmi dobře organizovanou akci, v jejímž čele stál maďarský univerzitní profesor Gyula Mészáros. Dílna jeho skupiny nedaleko Štýrského Hradce za dva měsíce činnosti vypustila do oběhu odhadem 225 tisíc padělků. Muchovy pětistovky byly následně rychle stahovány z oběhu a v srpnu 1922 přestaly být zákonným platidlem.

6.3 Vláda jako dlužník – státovkový dluh

Jelikož byly československé koruny státovky, vláda nečekala na to, jak bude otázka bankovek Rakousko-uherské banky vyřešena na mírové konferenci a rozhodla se pracovat na měnové odluce. Prohlásila kolkované bankovky za státovky, čili za dluh státu. Československá republika se tak stala co do bankovek, které na jejím území obíhaly, jediným věřitelem Rakousko-uherské banky z těchto bankovek.

Ke změně ve struktuře peněžního oběhu a v jeho krytí došlo v dubnu 1919 měnovým zákonem, který mimo jiné určoval, že „*ministr financí se zmocňuje, aby spravoval státní dluh vzniklý stažením bankovek*“. V zákoně bylo dále uvedeno, že nová platidla „*budou jako státovky tvořiti část přechodného dluhu Československého státu*“.⁶¹

Nový zákon tedy prakticky znamenal, že pasivum Rakousko-Uherské banky, jež bylo tvořeno úhrnem bankovek, žirových účtů a pokladních poukázek banky na území Československa, přešlo na československý stát jako jeho dluh vůči emisní instituci. Tou byl ustanoven Bankovní úřad ministerstva financí, jež byl v roce 1926 nahrazen Národní bankou Československou.

⁶⁰ Československá pětisetkoruna byla pro falzifikátory zajímavá pro svou vysokou kupní sílu. Pro srovnání, v první polovině 20. let se měsíční plat učitele pohyboval okolo 800 korun (VENCOVSKÝ – Měnová politika v české historii, str. 34).

⁶¹ Sbírka zákonů a nařízení státu československého. Ročník 1918, str. 261.

Vencovský o této situaci píše: „*Nové peníze byly tedy státními a v aktivech Bankovního úřadu ministerstva financí byl jako zdroj peněžního oběhu evidovaného v pasivech uveden československý stát jako dlužník.*“⁶²

Výše dluhu byla naprosto přesně spočítána a dosáhla sumy 10 189 905 599 korun.⁶³

Vláda nově vzniklé republiky upřednostnila tuto variantu před repudiací, která chtěla bankovky nahradit v poměru 1:1 a dluh z bankovek by tak fakticky zůstal na bedrech občanů státu.

Rašín se k zavedení státních bankovek vyjádřil ve své knize *Finanční a hospodářská politika československá do konce roku 1921* následovně: „*Věděli jsme dobře, že tím přejímáme část válečného dluhu rakousko-uherského z půjček uzavřených proti ustanovení statutu u banky cedulové bývalým státem. Změna (proti návrhu repudiace bankovek – pozn. autora) byla jen ta, že místo 13 milionů věřitelů – majitelů bankovek, nastoupil jediný věřitel, Československá republika.*“⁶⁴

Podle ministra financí uklidnilo toto opatření tuzemské obyvatelstvo a odstranilo obavy ze znehodnocení peněz. Situace však v sobě skrývala v očích části veřejnosti určitá rizika. Jak píše Jan Kozák: „*obíhaly státní bankovky, které neměly svůj původ ani v kovovém zlatém podkladu, ani ve směněném a lombardním, ... Byl to skutečně v celém rozsahu nekrytý blok státní bankovkový.*“⁶⁵

6.4 Zřízení Bankovního úřadu ministerstva financí

Ministr Rašín i ostatní političtí představitelé si byli vědomi toho, že Československo potřebuje svou vlastní cedulovou banku, která bude provádět emisi peněz a nebude závislá na politické moci. Avšak vzhledem k tomu, že prioritním úkolem ministerstva financí bylo provést odluku od rakousko-uherského peněžního oběhu, bylo potřeba co nejrychleji zřídit instituci, která by emisní funkci zajišťovala.

⁶² VENCOVSKÝ – Vzestupy a propady československé koruny, str. 32.

⁶³ tamtéž.

⁶⁴ RAŠÍN – Finanční a hospodářská politika československá do konce roku 1921, str. 48.

⁶⁵ KOZÁK – Československá finanční politika, str. 19.

Na zřízení nepolitické emisní banky nebyl čas a tak bylo rozhodnuto, že tuto funkci bude prozatímně obstarávat ministerstvo financí prostřednictvím speciálního útvaru.

V březnu 1919 byl tudíž vládním nařízením (č. 119/1919 Sb.) ustanoven Bankovní úřad ministerstva financí. Ministerstvo na sebe tímto nařízením převedlo funkce cedulové banky. Správu nového úřadu měl obstarávat Bankovní výbor při ministerstvu financí v čele s ministrem financí. Bankovní úřad převzal veškeré úřednictvo Rakousko-Uherské banky a najal od ní všech 30 budov filiálek na území Československa.

Fungování Bankovního úřadu bylo dále upřesněno "měnovým" zákonem (č. 187/1919 Sb.) z 10. dubna, kterým vznikla československá koruna. V zákoně byly vymezeny především pravomoci ministra financí. Ten byl zmocněn, *„aby spravoval státní dluh vzniklý stažením rakousko-uherských bankovek při peněžní reformě v březnu 1919“* a dále aby *„pečoval o oběh a opatření platidel ve státě Československém a aby vůbec až do jiné zákonné úpravy obstarával funkce státní cedulové banky.“*⁶⁶ Bankovní výbor při ministerstvu financí měl deset členů, které jmenoval ministr financí. Byla to čestná nehonorovaná funkce, kterou zastávali odborníci z oblasti peněžní teorie a praxe.

Ačkoliv tedy byl Bankovní úřad ministerstva financí de facto emisní bankou, která spadala pod politický vliv, Rašín nikdy nedovolil, aby si měnovou politikou "pomohl" při finančních problémech svého resortu. Na to mu příliš záleželo na důvěryhodnosti a síle nové měny.

Nikdo však nečekal, že Bankovní úřad bude svou funkci vykonávat tak dlouho. I když se mělo jednat pouze o dočasné řešení, Bankovní úřad ukončil svou činnost až 31. března 1926, kdy byl nahrazen Národní bankou Československou.

Důvodem, proč Bankovní úřad ministerstva financí zastával emisní funkci více než sedm let, byla zejména složitá finanční a měnová situace mladé republiky, která vyžadovala i nestandardní řešení.

⁶⁶ Sbírka zákonů a nařízení státu československého. Ročník 1918, str. 261.

6.5 Zlaté krytí československé koruny

V tehdejší poválečné Evropě převládal obecný názor, že základem měnové stability je krytí peněžní jednotky zlatem. V souladu s tímto myšlenkovým proudem byla rovněž většina československých národohospodářů a finančních odborníků, kteří byli přesvědčeni, že nová československá koruna musí být v budoucnu zlatá. Bez kovového krytí jim měna přišla „bezbranná proti možným nehodám a náporům nepřátelské spekulace.“⁶⁷

V podobném duchu se vyjádřil i Rašín ve své knize *Můj finanční plán*: „Jsem teoreticky toho názoru, že není potřeba kovového podkladu pro zvýšení bonity bankovek, nevyměňují-li se za zlato a jestliže neregulují kurz zahraniční vývozem zlata. V praxi však pokládám kovové krytí za nutné z důvodů psychologických, pro vrácení důvěry k penězům. Proto v praxi musíme se nutně vrátit ke kovovému podkladu peněz, chceme-li dosíci důvěry pro obíhající bankovky jak doma, tak i za hranicemi.“⁶⁸

Zlatý obsah československé koruny sice nebyl měnovými zákony v roce 1919 určen, ale Rašín i následující ministři financí svou peněžní politikou k zavedení zlaté měny směřovali.

Ve snaze utvořit dostatečnou zlatou rezervu se šlo trojí cestou. V prvních letech nové republiky se snažili čeští politici využít poválečného nadšení a apelovali na vytvoření "zlatého pokladu republiky" dobrovolnými dary. Obyvatelé Československa přispěli 94 tisíci zlatých mincí a medailí nebo 64 kilogramy ryzího zlata.⁶⁹ Výsledek byl však spíše psychologický než měnový.

V únoru 1919 byla emitována čtyřprocentní vnitřní valutová půjčka, která se upisovala ve zlatě, stříbře a ve valutách. Půjčka byla až nečekaně úspěšná a podařilo se získat 3 300 kilogramů ryzího zlata a 272 000 kilogramů ryzího stříbra. Celková hodnota drahých kovů představovala zhruba 400 milionů korun, což na tehdejší poměry představovalo značnou sumu.⁷⁰

⁶⁷ KOZÁK – Československá finanční politika, str. 20.

⁶⁸ RAŠÍN – Můj finanční plán, str. 96.

⁶⁹ VENCOVSKÝ – Vzestupy a propady československé koruny, str. 40.

⁷⁰ KOZÁK – Československá finanční politika, str. 22.

Rašín se také pokoušel vyjednat "zlatou půjčku" ve Spojených státech v hodnotě sto milionů dolarů. Této půjčce se však nakonec Československu nedostalo kvůli průtahům v mírových jednáních a nejistotě, kterou v USA vyvolal ruský bolševismus. V témže roce byla navíc vyhlášena zákonem č. 143/1919 Sb. nabídková povinnost valut a deviz. Vývoz zlata a stříbra byl zakázán.

Všechna zmíněná opatření vedla v první polovině dvacátých let k rapidnímu růstu zásoby drahých kovů. V březnu 1922 mělo Československo zásobu zlata a stříbra v hodnotě 932 milionů korun.⁷¹

6.6 Restrikce peněžního oběhu

Součástí měnové reformy nebylo jen provedení měnové odluky, došlo rovněž k restrikci peněžního oběhu. Zatímco s vytvořením vlastní měny a odpoutáním se od vlivu rakousko-uherské cedulové banky souhlasili všichni političtí představitelé, v otázce omezení množství peněz v oběhu narážel Rašín na odpor části odborné veřejnosti.⁷²

Kritici ministři financí vyčítali, že se snaží o aplikaci kvantitativní teorie peněz. On sám však tato obvinění odmítal a peněžní restrikci zdůvodňoval snahou o to, aby se peněžní oběh přizpůsoboval skutečným potřebám tržních subjektů.

Sám to ve své knize *Můj finanční plán* popsal takto: „Bylo mi velmi vzdáleno mysliti, že zmenšení oběživa bude míti za následek snížení cen. Já chtěl docíliti něčeho zcela jiného. Chtěl jsem restringovati oběh na takovou míru, aby byla nouze o oběživo, aby obchodníci musili si jíti vypůjčit k bankám, banky k cedulové bance, která by jim půjčila diskontem obchodních směnek,“ a ve vysvětlování důvodů pokračoval následovně: „takže to, oč by potřeboval obchodní a průmyslový život více než obnášel by stálý oběh na státovkách, bylo by národohospodářsky a bankovně kryto, vyplynulo by z potřeb hospodářského života, výměny statků, přizpůsobovalo by se jeho potřebám, takže oběh by byl větší neb

⁷¹ ŠTĚPÁNEK – Economic and financial reconstruction of Czechoslovakia, str. 2.

⁷² V této otázce s Rašínem zásadně nesouhlasil i Karel Engliš.

*menší dle toho, byla-li by cirkulace statků větší neb menší. To by byl mílový krok k úpravě měny.*⁷³

S inflací chtěl Rašín bojovat v první řadě zadržením části bankovek Rakousko-Uherské banky. Během března 1919 snížil počet bankovek v oběhu zhruba o třetinu.

Sám Rašín považoval tuto restrikcí za nedostatečnou, protože původně navrhoval zadržení až 80 procent bankovek. Jeho návrh však prošel v kompromisní podobě a zadržena byla jen polovina bankovek. Rašín byl s rozhodnutím nespokojen a později k tomu napsal: *„Byl jsem utvrzen v názoru, že 50 procentní zadržení nepostačí, poněvadž propuštěním státních peněz a mezd nebude zadrženo ve skutečnosti více než asi třetina oběhu.*⁷⁴ Jeho předpověď se naplnila.

O to více si tedy Rašín sliboval od svého druhého opatření. Tím bylo zavedení dávky z majetku a dávky z přírůstku majetku.

Československá veřejnost vnímala obě dávky jako určitou formu daně, která by měla přispět k náhradě válečných škod a zároveň postihnout ty, kteří v dobách, kdy ostatní strádali, rozmnožili svůj majetek. Podobné daně byly po válce zaváděny v různých evropských zemích. Alois Rašín tyto dávky vymyslel primárně s cílem upevnit československou korunu.

Samotný zákon (č. 309/1920 Sb.) byl přijat až v dubnu 1920 a již první paragraf odhaloval hlavní smysl dávek: *„Dávka z majetku a z přírůstku na majetku, které se podle ustanovení tohoto zákona vyberou, jsou určeny v první řadě jako předpoklad pro příští nápravu měny, k vyrovnání břemen, převzatých po Rakousko-Uherské bance výměnou státovek za stažené bankovky, zadržením bankovek a převzetím žirových účtů a pokladničních poukázek. Přebytků užije se k úhradě nejtísňivějších břemen, vzešlých ze založení a uhájení samostatnosti státu československého, avšak s vyloučením běžných schodků hospodářství státního; ke kterému účelu se přebytku dávky v tomto rámci smí použít, bude stanoveno zvláštním zákonem.*⁷⁵

⁷³ RAŠÍN – Můj finanční plán, str. 55.

⁷⁴ VENCOVSKÝ – Rašín, str. 29.

⁷⁵ Sbírka zákonů a nařízení státu československého. Ročník 1920, str. 703.

Dávku z majetku byly povinny platit jak fyzické tak právnické osoby. Naopak dávka z přírůstku na majetku doléhala pouze na osoby fyzické. Dávka se vypočítávala z výše čistého jmění.⁷⁶

Sazby u dávek byly velmi progresivní: „*u dávky z majetku pro fyzické osoby od jednoho do 30 procent a pro právnické osoby od tří do 20 procent; u dávky z přírůstku na majetku byly sazby ještě progresivnější, a to od 16 do 40 procent.*“⁷⁷ Výnosy pak byly použity ke splácení státních dluhopisů vydaných na zadržené bankovky během měnové reformy. Rovněž se jimi proplácely závazky ze státovkového dluhu. Pro Rašína však bylo nejdůležitější, že dávky zabraňovaly inflaci tím, že jejich placením se snižoval objem státovek v oběhu.

Placení dávek trvalo od roku 1920 až do zániku republiky v roce 1938 a k umoření státovkového dluhu bylo použito celkem 6 231 milionů korun.⁷⁸

⁷⁶ U dávky z majetku byl klíčový stav k 1. březnu 1919, u dávky z přírůstku na majetku se pak jmění porovnávalo se stavem k 1. lednu 1914.

⁷⁷ VENCOVSKÝ – Vzestupy a propady československé koruny, str. 33.

⁷⁸ tamtéž.

Tabulka č. 4: Splácení státního dluhu (v milionech korun)

rok	za rok	od počátku
1919	-	-
1920	158	158
1921	535	693
1922	1 331	2 024
1923	150	3 374
1924	698	4 072
1925	582	4 654
1926	265	4 919
1927	245	5 164
1928	216	5 380
1929	219	5 599
1930	163	5 762
1931	144	5 906
1932	105	6 011
1933	75	6 086
1934	68	6 154

Zdroj: VENCOVSKÝ, F.: Vzestupy a propady československé koruny, str. 34

Původní Rašínův záměr však dávky nenaplnily. Nejednalo se totiž ani tak o peněžní restrikcí, jako spíše o restrikcí důchodovou. Jednalo se de facto o metodu zdanění peněžních důchodů. Rašín původně předpokládal výnos těchto dávek zhruba 10 až 12 miliard korun, což se ale kvůli daňovým únikům a zatajování majetku nepodařilo dosáhnout.

Deflační vize Rašínova se sice v roce 1919 nenaplnila, avšak jeho protiinflační politika byla hlavním důvodem, proč se Československo vyhnulo hyperinflaci, která po válce sužovala řadu evropských zemí. Z československé koruny se stala stabilní a důvěryhodná měna. Od 20. února do 14. května 1919 československá koruna na curyšské burze posílila vůči

franku z 26 na 33,50 centimů, zatímco marka klesla z 52 švýcarských centimů na 36 (za sto marek) a rakouská koruna oslabila z 23,50 na 21.⁷⁹

Vůči švýcarskému franku si však koruna silný kurz příliš dlouho neudržela. Její střední kurz se od května 1919 propadl až na minima 5 centimů v lednu 1920. Tento nepříznivý vývoj byl zapříčiněn přílišnou svázaností koruny s německou markou a také pasivní obchodní bilancí. Aktivní saldo československého zahraničního obchodu v roce 1921 a pád marky v témže roce koruně prospěl a její hodnota vůči franku se stabilizovala těsně pod hranicí 10 centimů.⁸⁰ Srovnávat však kurz koruny s měnovou jednotkou Švýcarska, tedy země, jejíž hospodářství nebylo zasaženo válkou, není ale příliš směřodonné. Činím tak proto, že frank byl v poválečné době hlavní zúčtovací jednotkou na měnových trzích a až později tuto úlohu převzal americký dolar. Podstatnější je komparace s měnami okolních států, z kterého vychází koruna výrazně lépe. Na konci roku 1922 byla československá měna hodnocena dokonce 2 216 krát výše než rakouská koruna.

„My zadrželi přes tři miliardy bankovek, v Rakousku natiskli nových pro stát za 4 miliardy, v Maďarsku pro stát jen vykázaných za 3 miliardy, my nepřipouštěli lombard válečných půjček, v Rakousku vzrůstal lombard o miliardy a tím také oběh bankovek,“ vzkázal Rašín kritikům. *„Všecko mluvení o tom, že kurz koruny byl nepřirozený, ukazuje jen, že kritikové nebyli si vůbec vědomi ohromného rozdílu a pronikavosti našich reforem.“*⁸¹

Jan Kozák v hodnocení měnové reformy Aloise Rašína připouští, že z určitého pohledu mohou být posuzována jako velmi přísná a drastická, je však potřeba přihlédnout k tehdejšímu poměru. Na opatřeních Kozák vyzdvihoval rychlost a plánovitost, *„jímž se musíme obdivovati, uvážíme-li jen trochu tehdejší poměry značně neurovnané v zemi kapitálově i hospodářsky těžce vysílené s obyvatelstvem ve velké části velmi ochuzeným.“*⁸²

⁷⁹ RAŠÍN – Finanční a hospodářská politika československá do konce roku 1921, str. 70.

⁸⁰ LACINA – Poválečná inflace a deflační politika v ČSR v první polovině 20. let 20. století, str. 63-64.

⁸¹ VENCOVSKÝ – Alois Rašín: život a dílo, str. 33.

⁸² KOZÁK – Československá finanční politika, str. 22.

Nikolaj Sergejevič Žekulin ve své knize oceňuje i to, že přes zavedení dávky z majetku a přírůstků na majetku, dbal Rašín na nedotknutelnost právního vlastnictví. Což podle něj nebylo v době, kdy reforma „*mohla přivábiti srdce i nejhorlivějších socialistů*“ vůbec jednoduché. „*Smysl její nebyl v tom, aby odebrala boháčům část majetku, nýbrž v požadavku, jímž se obracela k dobře situovaným kruhům obyvatelstva: odřici se části svého jmění ve prospěch státu a náhradou za to uniknouti té hospodářské katastrofě, která by hrozila zemi, kdyby se události vyvíjeli jinak.*“⁸³

Rašínovu roli během finanční odluky Československa hodnotí kladně i Zdeněk Kárník, který mu naopak vytýká snahu o přílišnou spořivost na úkor válkou zbídačeného obyvatelstva. „*Rašín si jistě pletl někdy roli spořivého pána domácnosti s úlohou politika a ministra. Avšak ve funkci ministra financí, který se rve s ostatními o každou korunu, ve věci finanční odluky byl mužem na svém místě a doslova nenahraditelným.*“⁸⁴

⁸³ ŽEKULIN – Československá měna, str. 23.

⁸⁴ KÁRNÍK – České země v éře první republiky, Díl I., str. 60

7 Přechod k deflační politice

Restriktivní měnová politika svůj deflační cíl nesplnila. Cenová hladina v jejím důsledku neklesla. V podstatě ani nemohla, jelikož pouhou restrikcí oběhu ke snížení cen dojít nemůže. Restrikce mohla nanejvýš způsobit nedostatek na peněžním trhu, ale ani k němu nakonec nedošlo.

To však nijak nesnižuje význam restriktivních dávek z majetku a z přírůstku na majetku, kterým přispěly k zabránění růstu inflace. Důležitá byla také sociální funkce obou dávek. Významným pozitivem restriktivní politiky je i fakt, že díky krátkodobému snížení oběživa získal Bankovní úřad plnou kontrolu nad peněžním oběhem. V tom vidí největší přínos reformy i Žekulin: „Dovedl (Rašín – pozn. autora) najít taková opatření, která za značných ovšem obětí ze strany obyvatelstva, vedla k ovládnutí oběhu peněz a podřídila jej vedení Bankovního úřadu.“⁸⁵

Deflační záměr zavedení zmíněných dávek a zadržení části peněžního oběhu v březnu 1919 se tedy minul účinkem. Proti totiž působily inflační vlivy, které navíc získávaly navrch. Zvládnutí těchto vlivů bylo mimo možnosti měnové politiky tehdejší vlády, respektive ministra financí. O tom svědčí vývoj peněžního oběhu v prvních letech republiky.

Tabulka č. 5: Stav hotovostního oběživa ke konci roku (v miliardách korun)

Rok	Hotovostní oběživo
1919	4,7
1920	11,3
1921	12,1

Zdroj: VENCOVSKÝ, F.: Vzestupy a propady československé koruny, str. 45

⁸⁵ ŽEKULIN – Československá měna, str. 24.

Hlavním inflačním faktorem byl deficitní vývoj státního rozpočtu. V letech 1919 a 1920 rozpočtový deficit pokaždé překročil čtyři miliardy korun. V roce 1919 dosáhl dokonce výše 4,9 miliardy korun a překonal tak celkové příjmy rozpočtu, které činily 3,7 miliardy.⁸⁶ Schodek se výrazně snížil až v roce 1921, kdy se razantně navýšily příjmy státního rozpočtu. Rozpočtový deficit působil inflačně nepřímo prostřednictvím obchodních bank, které kupovaly státní pokladniční poukázky a potřebné peníze si opatřovaly jejich lombardem u Bankovního úřadu ministerstva financí.

Rašín ostatně již v roce 1919 prohlásil za naivní myšlenku, že by peněžní restrikce sama o sobě měla stačit na snížení cenové hladiny, když ve sněmovně 25. února prohlásil: *„Musíme si býti vědomi, že jen tenkrát bude mít naše česká koruna dobrý zvuk a kurz, vyhovíme-li třem nejzákladnějším podmínkám života hospodářského: dovedeme-li si svůj rozpočet státní upravit tak, aby nebyl pasivní, dovedeme-li v tomto rozpočtu šetřit a dělati jen nevyhnutelně potřebné, a vzniknou-li schodky, krýt je daněmi, ne půjčkami a tiskem bankovek.“*⁸⁷

Dalším důvodem neúčinnosti restriktivních postupů byl fakt, že při měnové reformě v březnu 1919 nebylo zadrženo původně plánovaných 50 procent oběživa, ale reálně pouze třetina. Což ostatně predikoval i sám Rašín.

Vlivem nejistoty na devizových trzích se prudce vychyloval i kurz koruny. Nejistota panovala zejména v otázce budoucího politického a hospodářského vývoje Československa i okolních zemí. Kurzu koruny škodilo i spojení s německou markou, které skončilo až v listopadu 1921.⁸⁸ Doplácela tak na měnovou politiku Německa, která byla výrazně inflační. Bankovní úřad těmto výkyvům kurzu nemohl zabránit, jelikož v té době ještě nebyla devizová a zlatá rezerva.

Svůj inflační vliv měl i vpád komunistického maďarského vojska na Slovensko, jehož území chtělo anektovat. Maďarští vojáci okupovali v květnu a červnu 1919 zhruba dvě třetiny slovenského území a likvidace tohoto vpádu byla pro československý státní rozpočet finančně velmi náročná.

⁸⁶ ŠTĚPÁNEK – Economic and financial reconstruction of Czechoslovakia, str. 9.

⁸⁷ RAŠÍN – Finanční a hospodářská politika československá do konce roku 1921, str. 75-76.

⁸⁸ ŽEKULIN – Československá měna, str. 66.

7.1 Provádění deflační politiky prostřednictvím měnového kurzu

Zahraniční obchod ovlivňoval Rašín již při svém prvním působení na ministerstvu financí v roce 1919. Každý vývozce tehdy potřeboval vládní povolení a zároveň musel odvést státu valutu. Takto získané valuty byly následně přiděleny vybraným importérům k zaplacení dovezeného zboží. Stát navíc významně kontroloval důležitost dováženého zboží.

„Musilo se přece jednat v první řadě o to, abychom vyráběli více, než spotřebujeme, abychom přebytku výroby používali k nákupu surovin a nutných potřeb z ciziny, abychom hospodařili dobře s cizozemskými platidly a hleděli udržeti rovnováhu ve své bilanci obchodní i platební,“ komentoval tento krok Rašín.⁸⁹

Státní kontrolu nad veškerým vývozem a dovozem a nabádání veřejnosti ke střídmosti odůvodňoval Rašín i pocitem určité závazanosti vůči věřitelům. Při této příležitosti připomínal zejména americký úvěr na obilí, mouku a tuky v hodnotě 51 milionů dolarů, který Československo obdrželo po válce.

Vláda nedávala dovozní povolení na luxusní statky jako hedvábné látky, kožešiny nebo dokonce i na pomeranče nebo koření. Vláda rovněž odmítala vydávat pasy na zahraniční cesty, jejichž hlavním účelem byla zábava.

„Nebylo pochybnosti, že valuta československá byla nemocná, a že uzdravení její mohlo se státi jen za přísného udržování pořádku doma, za šetrnosti ve státním rozpočtu, bez neúměrného zvyšování důchodů obyvatelstva, povzbuzováním výkonnosti domácí výroby, omezováním luxusní spotřeby a obzvláště dovozu luxusních, postradatelných předmětů z ciziny,“ uvedl Rašín.⁹⁰

Dalším opatřením, které zasahovalo do československého zahraničního obchodu, byla snaha politických představitelů nasměrovat export do zemí se silnou a stabilní měnou a rovněž co nejvíce omezit reexport přes Rakousko a Německo, jejichž měny výrazně oslabovaly. *„Čím úže bychom byli spjati s Rakouskem a Německem, tím více by visela*

⁸⁹ RAŠÍN – Finanční a hospodářská politika československá do konce roku 1921, str. 68.

⁹⁰ tamtéž.

koruna na marce a rakouské koruně, které musely poklesnouti při stálém tisku nekrytých bankovek a deficitech státního hospodářství,” prohlásil Rašín.⁹¹

Po Rašínově odchodu z postu ministra financí v červenci 1919, kdy podala demisi vláda Karla Kramáře, nastalo tříleté nestabilní období. Během těchto tří let se na postu předsedy vlády vystřídali Tusar, Černý a Beneš a dokonce pět ministrů financí (Horáček, Sonntág, Engliš, Hanačík a Novák).

Předmětem sporu byla kromě jiného i měnová politika. Koncem roku 1921 zvítězila koncepce výrazného posílení kurzu koruny. Rašín si kladl za cíl dosáhnout kurzu 20 centimů za korunu, což v té době znamenalo jeho dvojnásobné zvýšení. Tuto myšlenku prosazovali národní demokraté, některé finanční instituce v čele s Živnostenskou bankou nebo tehdejší ministr zahraničí Edvard Beneš.⁹² V říjnu 1922 se Rašín ujal praktického provádění této politiky, když se stal opět ministrem financí, tentokrát ve vládě Aloise Švehly.

V opozici byl tradičně Karel Engliš, který navrhoval stabilizaci kurzu na úrovni 10 centimů. Proti Rašínově politice se vymezoval slovy: *„Naším cílem musí být stabilizace a jen stabilizace koruny... Ale každé její umělé zvyšování zavrhuji.“⁹³*

Tentokrát se Rašín za svým cílem – co nejvíc zhodnotit československou korunu – vydal jinou cestou. Upustil již od myšlenky restrikce peněžního oběhu a zaměřil se na měnový kurz. Vysoký kurz koruny v zahraničí měl tlačit přes vývozní ceny deflačně na domácí cenovou hladinu a zvyšovat tak vnitřní kupní sílu peněz.

Alois Rašín měl k realizaci své myšlenky ideální podmínky. Československé hospodářství prožívalo dlouho očekávané poválečné oživení. Průmysl se již naplno rozvinul a tuzemské firmy byly znovu konkurenceschopné na zahraničních trzích, o čemž svědčí i přebytek obchodní bilance ve výši 5,8 miliard korun z roku 1921. Mezi roky 1919 a 1922 vzniklo celkem 684 nových akciových společností s kapitálem 2,5 miliardy korun.⁹⁴

⁹¹ RAŠÍN – Finanční a hospodářská politika československá do konce roku 1921, str. 69.

⁹² LACINA – Poválečná inflace a deflační politika v Československu v první polovině 20. let 20. století, str. 2.

⁹³ KOLAŘÍK – Peníze a politika. Karel Engliš bojovník o stabilizaci, str. 230.

⁹⁴ PRŮCHA – Hospodářské a sociální dějiny Československa 1918 – 1992, str. 145.

Stabilizovaly se i veřejné finance, když rozpočet roku 1922 skončil opět deficit pod jednu miliardu korun.⁹⁵

Deflační politika byla tentokráte provedena úspěšně. Jak lze vidět v tabulce, cenová hladina se snížila z indexu 1674 v roce 1921 na hodnotu 1054 o tři roky později. Což byl v tehdejší Evropě, která byla sužována inflací, naprosto ojedinělý úkaz. Kurz koruny na curyšské burze se ale na počátku dvacátých let pohyboval stále v značných výkyvech, když se během roku 1922 zhodnotil až na 19 centimů, aby poté opět klesal až na hodnoty okolo šesti centimů. Od roku 1924 však znovu posiloval k hodnotám 15 až 16 centimů.

Tabulka č. 6: Vývoj vybraných ukazatelů po zavedení deflační politiky

	Kurz CHF/Kč prosinec	Spotřebitelské ceny červenec (1914=100)	Vývoz (miliardy Kč)	Nezaměstnaní (tisíce)
1921	15,52	1674	29,2	72
1922	6,89	976	19,5	127
1923	6,51	958	13,8	207
1924	6,58	1014	17,0	97

Zdroj: VENCOVSKÝ F. - Měnová politika v české historii, str. 38

⁹⁵ ŠTĚPÁNEK – Economic and financial reconstruction of Czechoslovakia, str. 9.

7.2 Vliv deflační politiky na průběh krize z nadvýroby v ČSR

Ze zbylých dvou sloupců je patrné, že deflační politika měla i své stinné stránky. Nezaměstnanost vzrostla mezi lety 1921 a 1923 až na 207 tisíc⁹⁶ a ve stejné době se československý vývoz propadl zhruba o polovinu.

Deflační politika negativně ovlivnila především hospodaření podniků, což dlouhodobě avizovali její odpůrci v čele s Karlem Englišem. Ten dopad na firmy komentoval slovy: *„Klesající ceny při klesajících důchodech by podvazovaly výrobu. Spotřebitel při klesajících cenách odkládá spotřebu, obchodník a výrobce má menší odbyt a nemůže držet skladů, poněvadž na nich tratí.“*⁹⁷

Pokles cen vedl ke snížení výnosů firem, přičemž do obdobného poklesu závazků se nepromítl. Mzdy i úroky z přijatých úvěrů jsou totiž daleko méně pružné než ceny a proto zůstávaly v krátkodobém horizontu beze změny.

Mzdová strnulost vedla k propouštění a dramatickému nárůstu nezaměstnanosti. Docházelo rovněž k omezování výroby a potíže podniků se brzy přenesly i do bankovního sektoru, když společnosti nebyly nadále schopné své dluhy splácet.

Hospodářská krize z nadvýroby zasáhla řadu států po celém světě již v roce 1920. Týkala se především států, na jejichž území se během války nebojovalo a naopak povzbudila jejich export. Jednalo se tedy o Spojené státy,⁹⁸ Japonsko a z evropských vyspělých států především Velkou Británii.

⁹⁶ Toto číslo vyjadřuje pouze počet osob, které dostávaly podporu v nezaměstnanosti. Na tu však měla nárok jen zhruba polovina skutečně nezaměstnaných osob. Lidí bez práce tak bylo i více než 400 tisíc. Nejvyšší hodnoty dosáhla nezaměstnanost v lednu 1923, kdy nemělo zaměstnání 441 075 obyvatel. (KÁRNÍK – České země v éře první republiky, Díl I., str. 229).

⁹⁷ KOLARÍK – Peníze a politika. Karel Engliš, bojovník o stabilisaci, str. 321.

⁹⁸ Ve Spojených státech vedla krize v roce 1921 k poklesu výroby o 33 procent a poklesu zemědělských cen dokonce o 70 procent. USA jako největší světový věřitel si z krize pomohly deflační politikou, která způsobila, že se krize přesunula do Evropy. (KÁRNÍK – České země v éře první republiky, Díl I., str. 227)

Charakteristickým znakem této krize byl převis nabídky nad poptávkou, což následně vedlo k zlevňování zboží, útlumu výroby a růstu nezaměstnanosti. Z vyspělých států se krize na konci roku 1921 přenesla i do Československa.⁹⁹

Krizi začaly československé podniky pociťovat především u exportních komodit, které se na odbytových trzích střetávaly s klesající poptávkou. Krize jako první zasáhla hutní průmysl a těžbu uhlí. Během roku 1922 se pak přelila do všech průmyslových sektorů a svého dna dosáhla v prvním čtvrtletí následujícího roku, kdy byla průmyslová výroba o čtvrtinu nižší než v roce 1921.¹⁰⁰

Trpěl především průmysl na Slovensku. Jak ilustruje Kárník na číslech z nejkritičtějšího roku 1922, průmyslová výroba se v Čechách snížila proti předchozímu roku maximálně o devět procent. To podle něj nelze chápat jako krizi, ale je na místě mluvit v této souvislosti spíše o depresi. Slovenský průmysl však v tom samém roce propadl o 30 procent, což výrazně zhoršilo celostátní průměr.¹⁰¹

Během těchto dvou let došlo k řadě firemních bankrotů a zahraniční obchod se zmenšil na polovinu. Propad z obratu 53 miliard korun v roce 1921 na 24 miliard v roce 1923 však nebyl způsoben jen poklesem objemu obchodovaného zboží, jako spíše poklesem jeho cen.¹⁰²

Špatná ekonomická situace se logicky promítla i na akciových trzích. Souhrnný burzovní index kurzu cenných papírů se v Československu snížil z vrcholné hodnoty 329, které dosáhl v únoru 1920, na 120 bodů v říjnu 1922.¹⁰³

V Československu se krize z nadvýroby setkala s deflační politikou místních finančních autorit. Vliv této měnové politiky na průběh krize byl natolik silný, že samotná krize z let 1921 až 1923 bývá v tuzemsku nazývána deflační krizí a deflace je uváděna jako její hlavní příčina.

⁹⁹ Československo bylo jedinou zemí střední a jihovýchodní Evropy, kterou krize zasáhla. Vyhnula se totiž zemím, které ještě nepřekonaly hospodářský chaos a potýkaly se s hyperinflací (PRŮCHA – Hospodářské a sociální dějiny Československa 1918 – 1992, str. 145).

¹⁰⁰ PRŮCHA – Hospodářské a sociální dějiny Československa 1918 – 1992, str. 145.

¹⁰¹ KÁRNÍK – České země v éře první republiky, Díl I., str. 227

¹⁰² PRŮCHA – Hospodářské a sociální dějiny Československa, str. 145.

¹⁰³ tamtéž.

Deflační měnové politika byla prováděna skrze intervence, na které si Bankovní úřad musel půjčovat, často za nepříliš výhodných podmínek. V roce 1922 vypsalý Spojené státy společně s Velkou Británií půjčku *Czechloan* v celkové výši 23,25 milionů dolarů a 5,35 milionů liber, která byla úročena osmi procenty ročně.¹⁰⁴

Na korunu silně působily také spekulace na zahraničních finančních trzích. Spekulanti poptávali korunu s vidinou jejího ještě vyššího kurzu v budoucnu a zbavovali se přitom měn, v jejichž zemích očekávali v nejlepším případě "pouze" měnovou stabilitu. Jejich zvýšenou poptávkou tedy československá koruna zhodnocovala a spekulanti tak svou aktivitou de facto sami naplňovali svůj cíl.

Hodnotnější korunu vítali především dovozci, kteří na československých trh mohli dodávat více zboží než v minulosti a domácím producentům tak výrazně vzrostla konkurence. Ještě větší komplikace však přinesla deflace exportérům, jejichž zboží se stalo na zahraničních trzích cenově nedostupným, a aby zvýšili svou konkurenceschopnost, museli zlevnit své zboží mnohdy až pod úroveň výrobních nákladů.

Špatné exportní výsledky se brzy přenesly do celé československé ekonomiky. Počet vyhlášených konkurzů vzrostl mezi lety 1922 a 1923 z čísla 480 na 759,¹⁰⁵ což byl nejvyšší počet až do roku 1929, kdy na Československo dolehla světová hospodářská krize.

Jak již bylo zmíněno, deflace poškozovala také dlužníky, mezi kterými byla celá řada tuzemských firem. Mnoho průmyslových podniků, které okolo roku 1920 získaly úvěr za naprosto normálních podmínek, jež odpovídaly jejich úvěrovým schopnostem, je nejednou nebyly schopné splatit, protože cena jejich budov, zařízení nebo zásob zboží, byla náhle o polovinu nižší.¹⁰⁶ „*Všem, kdo letos cestují po cizině, dělalo jistě velmi dobře, že dělali za naši korunu velké pány, ale naše lázně jsou prázdné a v průmyslu budeme brzo též dělati pány v tom smyslu, že budeme chodit se založenýma rukama bez práce,*“¹⁰⁷ komentoval situaci v Lidových novinách Engliš.

¹⁰⁴ PRŮCHA – Hospodářské a sociální dějiny Československa, str. 146.

¹⁰⁵ PRŮCHA – Hospodářské a sociální dějiny Československa 1918 – 1992, str. 147.

¹⁰⁶ ŽEKULIN – Československá měna, str. 72.

¹⁰⁷ LIDOVÉ NOVINY – Ročník 30, Číslo 403, 13. 8. 1922, str. 1.

Radost z ní tudíž nemohli mít ani někteří věřitelé. Menší a slabší banky narážely od vypuknutí krize na nedostatečnou likviditu. Řada z nich musela vinou potíží fúzovat s jinými bankovními institucemi, případně žádat o finanční pomoc stát. Jen za rok 1922 bylo v Československu zaznamenáno 99 větších úpadků s celkovými pasivy 682 milionů korun.¹⁰⁸

Nejvíce dopadla krize na Českou průmyslovou banku, Moravskou agrární a průmyslovou banku a Agrární banku československou, které byly závislé na státní pomoci. Během krize naopak posílila Legiobanka nebo Živnostenská banka.

Reakce na problémy bankovního sektoru přišla na podzim roku 1924, kdy vláda přijala několik zákonů, které zpříšňovaly podmínky pro zakládání bank nebo jejich dohled. Také byl zřízen Všeobecný fond peněžních ústavů, jež byl určen pro sanování bank, které do něho ročně odváděly 1,5 procenta z úroků z přijatých vkladů. Do roku 1929 přijal sanační fond 1,64 miliardy korun.¹⁰⁹ Do problémů se rovněž dostaly i veřejné finance. Pokles ekonomické aktivity vyústil ve snížení rozpočtových příjmů, přičemž výdaje nebyla vláda schopná dostatečně snížit. Československo tak opět vykazovalo rozpočtové deficity a v roce 1925 bylo nuceno k čerpání nového úvěru ze Spojených států opět při vysokém úroku.

Tabulka č. 7: Vývoj rozpočtového deficitu (v miliardách korun)

Rok	Rozpočtový deficit
1922	3,1
1923	2,9
1924	1,9

Zdroj: VENCOVSKÝ – Vzestupy a propady československé koruny, str. 48

¹⁰⁸ ŽEKULIN – Československá měna, str. 72.

¹⁰⁹ VENCOVSKÝ – Měnová politika v české historii, str. 38.

Proti deflační politice vystupovala značná část veřejnosti a jejich výtky byly s postupem času stále ostřejší. Kritikům vadil především ekonomický a sociální dopad politiky. Karel Engliš vytýkal deflační politice její dopad na podnikovou aktivitu. Na rozdíl od inflace, při níž je těžiště poruch ve spotřebních hospodářstvích a v hospodářstvích výdělečných může růst cen přinést určitou úlevu, deflace podle něj přinášela problémy právě ve výdělečných hospodářstvích. *„Těžiště poruch deflačních je však v hospodářstvích výdělečných, zastavuje nebo brzdí jejich aktivitu, působí krizi výrobní a nezaměstnanost, snižuje rozsah výroby a spotřeby,“* napsal později Engliš.¹¹⁰ Dopad deflační politiky na podniky byl opravdu výrazný. Například úroveň průmyslové výroby z roku 1913 překonalo Československo až v roce 1924, během předchozích krizových let tuzemský průmysl představoval jen zhruba 80 procent předválečné úrovně.¹¹¹

Vlastimil Lacina ve svém článku ale upozorňuje i na ozdravné účinky deflační krize. *„Nutila exportující podniky k nezbytné modernizaci, snižování výrobních nákladů, racionalizaci i vyšší kvalitě zboží.“*¹¹²

Hlavním terčem útoků se logicky stal Alois Rašín, jež byl iniciátorem a hlavním realizátorem deflační politiky. Na konci roku 1922 začal dokonce prezident Masaryk ve spolupráci se zástupci průmyslu a finančního sektoru iniciovat snahy o jeho odvolání. V rozhovoru s britským vyslancem Clerkem tehdy prohlásil, že Rašín: *„svým tvrdohlavým setrváním na udržení koruny na uměle vysoké hodnotě... vede stát do katastrofy.“*¹¹³

Nedlouho poté, co se Rašín nechal přesvědčit o nutnosti stabilizace koruny¹¹⁴ a odchodu od deflační politiky, byl na něj v lednu 1923 spáchán atentát, jehož následkům další měsíc podlehl.

Alois Rašín si přitom plně uvědomoval, že průběh deflace bude pro ekonomiku obtížný, avšak pro dosažení normálních poměrů ji považoval za nevyhnutelnou. Vadil mu především růst mezd, které v poválečných letech stouply i vinou spotřebitelských subvencí, kdy stát dovážel například mouku ze zahraničí a následně ji levně prodával

¹¹⁰ ENGLIŠ – Soustava národního hospodářství, sv.I., str. 798.

¹¹¹ FEDERÁLNÍ STATISTICKÝ ÚŘAD – Historická statistická ročenka ČSSR, str. 845.

¹¹² LACINA – Poválečná inflace a deflační politika v Československu v první polovině 20. let 20. století, str. 5.

¹¹³ PRŮCHA – Hospodářské a sociální dějiny Československa 1918-1992, str. 147.

¹¹⁴ V prosinci 1922 ministerstvo financí rozhodlo stabilizovat kurz koruny na 16 centimech, což byl kurz dostatečně vysoký a podle znamenal splnění Rašínových deflačních cílů. Na podobné úrovni se kurz koruny udržel až do roku 1934 (KÁRNÍK – České země v éře první republiky, Díl I., str. 228).

obyvatelům nebo dával příplatky na maso a oblečení. Rašín tento systém prohlásil za největší chybu poválečné hospodářské politiky, která se promítla do růstu platů. *„Není pochyby, že by mzdy a platy nestouply více bez tohoto subvenčního systému, poněvadž jejich vzrůst měl politické, nikoli hospodářské příčiny: stoupání mezd a platů nebylo důsledkem stoupání cen životních potřeb, nýbrž naopak ceny rostly nadměrným stoupnutím důchodů.“*¹¹⁵

Důležitým nástrojem v boji s inflací se pro něj stál právě měnový kurz a to proto, že chtěl zabránit růstu cenové hladiny skrze růst importních cen. Ve svém projevu na konci ledna 1922 prohlásil: *„Podceněná koruna v zahraničí je svrchovaně nebezpečná pro vývoj hospodářský. Znamená sice usnadnění vývozu, ale současně zvýšení cen z dovozu a povlnný vzestup cen, mezd a výrobních nákladů. Pro vnitřní obchod znamená veliké ztráty, protože ten, kdo prodal za levných cen, nenakoupí totéž množství zboží za cen stoupajících.“*¹¹⁶

Tím, že by koruna na mezinárodních trzích posílila, došlo by podle Rašína k vyrovnaní vnitřní kupní síly koruny s jejím zahraničním kurzem. Následné snížení cen dovozů by způsobilo i snížení domácích cen. Rašínovi šlo však především o snížení mezd, které mělo v procesu následovat. *„Tento vzrůst nákupní síly musí míti za výsledek stlačování důchodů, poněvadž by jinak nákupní síla důchodů vzrostla, poptávka stala by se rozsáhlejší a intenzivnější a zdvihla by ceny,“*¹¹⁷ řekl Rašín. Tento záměr se mu však naplno nepodařilo realizovat zejména kvůli menší elasticitě mezd, jejichž výše zůstávala i přes pokles cen na vyšší úrovni a negativně tak ovlivňovala hospodaření podniků.

¹¹⁵ RAŠÍN – Inflace a deflace, str. 11.

¹¹⁶ RAŠÍN – Inflace a deflace, str. 17.

¹¹⁷ RAŠÍN – Inflace a deflace, str. 19.

Hlavním pozitivem deflační politiky Aloise Rašína tak zůstává zabránění hyperinflačnímu chaosu, který propukl v mnoha evropských zemích. I přes nesporný podíl na rozsahu krize v Československu a jejího dopadu na průmyslový i finanční sektor, lze říci, že deflační politika zabránila hyperinflaci, jejíž následky by pro tuzemskou ekonomiku byly ještě více devastující. Důkazem je i vývoj kurzu československé koruny vůči některým sousedním měnám.

Tabulka č. 8: Vývoj kurzu koruny k vybraným sousedním měnám

	1919/1920	1923/1924
Rakouská koruna	100 za 55 Kč	10 000 za 5 Kč
Polská marka	100 za 23 Kč	10 000 za 4,40 Kč
Maďarská koruna	100 za 23 Kč	10 000 za 4,70 Kč
Německá marka	100 za 135 Kč	1 bilion za 8 Kč

Zdroj: PRŮCHA – Hospodářské a sociální dějiny Československa, str. 148.

Žekulin ve své knize komentoval i další pozitiva, která vyšší kurz koruny přinesl. Rostoucí kurz měl i psychologický efekt. Zvyšovala se důvěra občanů v měnu a lidé začali korunu považovat za lepší než měny okolních států. Tato důvěra, domácí i zahraniční, pak podle něj hrála klíčovou roli při budoucí stabilizaci kurzu. Žekulin dokonce tvrdí, že stabilizace koruny, po které volal Engliš již od počátku dvacátých let, by v té době byla jen stěží uskutečnitelná: „Bankovní úřad sotva by byl vyplnil svůj stabilizační úkol tak, jak ho doplnil roku 1923. A bylo ovšem rozumné přistoupit k stabilizaci až tehdy, když její úspěch byl úplně zabezpečen.“¹¹⁸ Podle něj by stabilizace koruny v roce 1921 na úrovni jedné dvanáctiny její předválečné kupní síly neodvratně vedla k pozdější denominaci¹¹⁹ koruny. Žekulin by však ke stabilizaci koruny přistoupil i za cenu denominace již na počátku 20. let a to především z důvodu jejího dopadu na ekonomiku.

¹¹⁸ ŽEKULIN – Československá měna, str. 81.

¹¹⁹ Denominace znamená zavedení nové peněžní jednotky, která představuje několikerý násobek hodnoty původní měny.

„Krise, které by byly vyvolány tímto přechodem, byly by mnohem méně těžké a škodlivé národnímu hospodářství,“¹²⁰ tvrdí Žekulin ve své knize *Československá měna*. Dopady takového rozhodnutí lze však jen těžce predikovat.

Tabulka č. 9: Množství peněz v oběhu v Československu

K 31. 12. Roku	Množství peněz v oběhu (tis. Kč)	Bankovně nekrytých (v %)	Krytých valutou (v %)	Krytých zlatem (v %)
1919	4 723,303	87,4	0,3	-
1920	11 228,512	54,0	4,0	3,6
1921	12 129,573	56,2	4,4	4,6
1922	10 064,049	63,4	6,5	8,1
1923	9 598,903	55,5	12,9	10,8
1924	8 810,357	51,1	8,4	11,9
1925	8 408,351	54,9	14,2	12,3

Zdroj: DOLEŽALOVÁ – Rašín, Engliš a ti druzí, str. 275

V deflační politice pokračovali ministři financí i po Rašínově smrti a definitivně byla ukončena v roce 1925. Její záměr zredukovat množství peněz v oběhu byl úspěšný, je však otázkou, zda nemohla být ukončena již dříve.

¹²⁰ ŽEKULIN – Československá měna, str. 82.

8 Přechod k měnové stabilizaci a vznik Národní banky Československé

Negativní hospodářské a sociální důsledky deflační politiky nakonec převážily nad pozitivním dopadem na kupní sílu koruny a na domácí cenovou hladinu. Na jaře roku 1925 tak vláda tuto myšlenku definitivně opustila.

Odchod od deflační politiky byl stvrzen zákonem 102/1925 Sb., kterým byla ustavena Národní banka Československá (viz dále). Nové centrální bance bylo mimo jiné nařízeno „*pečovati o udržení poměru koruny československé ku plnohodnotným zlatým měnám cizím na úrovni posledních dvou let.*“¹²¹ Vzhledem k tomu, že tehdy koruna ještě neměla zlatý obsah, byl tento stabilizační poměr určen jako „*100 Kč = 2,90 až 3,03 za americký dolar.*“¹²²

Byl tak zahájen proces měnové stabilizace, který v tuzemské ekonomice trval až do počátku světové hospodářské krize v roce 1929. Odchod od deflace byl pečetěn v prosinci 1925, kdy se úřadu ministra financí ujal na přání prezidenta T. G. Masaryka Karel Engliš.

8.1 Oživení a konjunktura československého hospodářství

Krizi se podařilo celkem rychle zažehnat a Československo se již v polovině roku 1923 vrátilo k hospodářskému růstu. Od následujícího roku pak tuzemská ekonomika započala cestu prudkého růstu, který trval až do příchodu světové ekonomické krize v roce 1929.

Toto období největší hospodářské prosperity v celé historii první republiky stálo na základech stabilních cen, mezd a kurzu koruny. Ekonomické konjunktury prospívala také stabilita politických poměrů v Československu i ve světě. Rostla podnikatelská aktivita poháněná silnou investiční vlnou, zrychloval se technologický pokrok ve všech sektorech hospodářství, zvyšovala se životní úroveň obyvatel a opět se dařilo i exportu, zejména pak podnikům jako byly Škodovy závody, Zbrojovka Brno nebo Baťův koncern.

¹²¹ Sbírka zákonů a nařízení státu československého. Ročník 1925, článek 102, str. 507.

¹²² tamtéž.

Na konjunkturu měla zásadní podíl rostoucí poptávka po československém zboží na zahraničních trzích. Jednak se tuzemské zboží stalo po ukončení deflační politiky pro zahraniční zákazníky opět dostupnější, odbytu navíc pomohla i zlepšená situace u našich sousedů. Státy jako Rakousko, Polsko nebo Maďarsko již překonaly poválečnou krizi a objem obchodů s Československem začal růst. Pozadu však nezůstala ani domácí poptávka, která díky větší kupní síle obyvatelstva hnala vzhůru zejména spotřební průmysl.

Zmíněná investiční vlna zasáhla téměř všechny obory hospodářství. Investiční projekty byly financovány jak domácím kapitálem, tak i zahraničním, který do Československa přitékal s tím, jak rostla důvěra zahraničních investorů v tuzemské hospodářství. Díky dostatečnému kapitálu tak vznikaly nové strojírenské a elektrotechnické obory, rostla výroba automobilů nebo byly budovány nové tepelné elektrárny.

Dařilo se i zemědělské produkci. V roce 1928 překročila předválečnou úroveň o 32 procent¹²³. Hlavním odvětvím bylo pěstování chmele, v němž bylo Československo nejlepší na světě. Vysokých výnosů pak místní zemědělství dosahovalo i ve sklizni cukrovky a brambor.

Tabulka č. 10: Hospodářská a měnová situace v letech 1925 - 1929

Rok	Průmyslová výroba (index 1929 = 100)	Ceny velkoobchodní (index 1914 = 100)	Kurz Kč/USD (průměr)	Obchodní balance (mld. Kč)	Saldo státního rozpočtu (mil. Kč)	Nezaměstnan ost (tis.)
1925	79,0	997	33,70	+ 1,2	- 1 740	49,4
1926	76,7	944	33,80	+ 2,5	- 261	67,9
1927	89,0	968	33,80	+ 2,2	+ 404	52,5
1928	95,8	969	33,80	+ 2,0	+ 1 312	38,6
1929	100,0	913	33,80	+ 0,5	+ 731	41,6

Zdroj: Statistické ročenky ČSR, Deset let Národní banky Československé, 1937

¹²³ VENCOVSKÝ – Vzestupy a propady československé koruny, str. 49.

Hospodářský vzestup se promítl i do vývoje nezaměstnanosti. Zatímco v roce 1923 bylo bez práce 207 tisíc lidí, o dva roky později to bylo jen 49 tisíc.¹²⁴ Jak vyplývá z tabulky č. 10, která mapuje vývoj některých makroekonomických ukazatelů, nezaměstnanost pak svého minima dosáhla v roce 1928, kdy činila 38,6 tisíc.

Ačkoliv do Československa mezi roky 1925 až 1929 přiteklo ze zahraničí díky investiční vlně 1,2 miliardy korun, ještě více kapitálu bylo v té době vyváženo a platební bilance tak až do příchodu krize zůstávala v přebytku.

O stabilitě československé koruny pak svědčí její kurz vůči dolaru, který byl od roku 1925 pevně fixován a rovněž index velkoobchodních cen, jenž během těchto pěti let vykazoval klesající, avšak nikterak dramatický trend.

Následující tabulka pak ilustruje hospodářskou konjunkturu země. Hrubý domácí produkt vzrostl mezi lety 1921 a 1929 o více než 55 procent, přičemž průmysl v této době získal dokonce 64 procent.

Tabulka č. 11: Ukazatele ekonomického vývoje ČSR (index 1921 = 100)

Rok	Hrubý domácí produkt	Průmyslová výroba	Zemědělská výroba	Nově postavené byty (v tis.)
1921	100,0	100,0	100,0	23,6
1922	97,2	90,7	113,5	23,4
1923	105,5	95,3	114,6	32,7
1924	116,3	124,4	115,6	47,0
1925	130,1	130,2	122,4	38,3
1926	129,5	125,6	113,3	44,8
1927	139,3	146,5	122,6	66,4
1928	151,6	157,0	119,3	101,6
1929	155,8	164,0	124,7	74,8

Zdroj: PRŮCHA – Hospodářské a sociální dějiny Československa 1918 – 1992, str. 151

¹²⁴ Statistické ročenky ČSR, Deset let Národní banky Československé, 1937.

8.2 Vznik Národní banky Československé

V momentě, kdy došlo k přechodu od deflační politiky k měnové stabilizaci, začaly se množit názory, že je zapotřebí konečně vytvořit standartní centrální banku. Přední ekonomičtí teoretikové i praktikové se však již jen těžce shodovali na tom, jak má taková emisní instituce vypadat.

Debata o tom, jak by měla být cedulová banka uspořádána, probíhala mezi československými národohospodáři již od samotného vzniku republiky. Alois Rašín považoval za nezbytné, aby se finanční a peněžní politika státu řídila mezinárodními pravidly tehdejší doby a aby obě funkce byly od sebe odděleny. „*Máme-li skutečně cedulové bankovníctví vybudovati řádně, nesmí to býti úřad,*“ uvedl Rašín ve své knize *Můj finanční plán* v roce 1920. „*Cedulová banka musí býti (za přísného dozoru státu) oddělena od správy státní, aby nesnášela s ní všechno kolísání státního úvěru, aby nebyla pokládána prostě za instrument financí státních.*“¹²⁵

První návrh zákona, který by zřizoval v Československu centrální banku, byl podán už v roce 1920. Byl však připravován ve spěchu ve snaze skoncovat s provizorním řešením, o čemž svědčí i to, že měl pouze čtyři paragrafy. Návrh byl nakonec odvolán ještě před jeho projednáním. Tehdejší odborníkům bylo totiž jasné, že vznik centrální banky je vážný úkol, který zasluhuje promyšlenější řešení.

Již od počátku roku 1920 začal navíc ministr financí Kuneš Sonntág pořádat porady předních československých ekonomických autorit s cílem prodiskutovat názory jejich názory na postavení centrální banky. Klíčovou otázkou bylo, zda má být nová cedulová banka státní institucí nebo má mít určitou samostatnost a být spíše akciovou společností.

Zastánci myšlenky státní cedulové banky argumentovali, že jen stát může být v otázkách bankovní měnové politiky nestranný. Uváděli, že kdyby se z cedulové banky stala soukromá instituce, byla by motivována zejména ziskem a nehleděla by na dlouhodobější horizont své měnové politiky. Stát by podle nich navíc ztratil část své suverenity.

¹²⁵ RAŠÍN – Můj finanční plán, str. 95.

Ve prospěch autonomní instituce uváděli zdejší národohospodáři především větší důvěryhodnost měny. Pokud by peníze totiž emitovala centrální banka oproštěná od vlivu současné vlády, měly by takové peníze větší důvěru v tuzemsku i v zahraničí, než kdyby byly emitované státem. Tento argument byl silný především v prvních poválečných letech, kdy byl státní rozpočet výrazně deficitní a politická i ekonomická situace značně rozbouřená. Pokud by totiž byla centrální banka nezávislá, nehrozilo by vtažení její peněžní politiky do potřeb vlády a státního rozpočtu. Zastánci samostatnosti navíc navrhovali, aby nová centrální banka měla ve svém čele elitní představitele hospodářského života, kteří mají podstatně více zkušeností než vládní úředníci, kteří by se podíleli na chodu státní banky.

Výsledkem těchto porad se stal *Zákon o akciové bance cedulové* (č. 347/1920 Sb. – známý jako tzv. *bankovní zákon*), který byl přijat Národním shromážděním 14. dubna 1920. Tento zákon byl již velmi podrobně rozpracován, detailně určoval zásady pro vydávání bankovek a rovněž i pravidla a stanovy nové centrální banky.

Bankovní zákon byl sice přijat, avšak k založení cedulové banky nedošlo. Důvodem byl § 2, který zmocňoval vládu, aby „*zřídila akciovou banku cedulovou v době, kdy k tomu budou dány hospodářské předpoklady.*“¹²⁶ V tehdejší rozkolísané době tak zrod nové centrální banky ještě nepřipadal v úvahu. „*Zákon nebyl dosud proveden, poněvadž jeho provedení odvislé jest od likvidace Rakousko-Uherské banky a od úspěšného provedení dávky z majetku, aby nová banka cedulová mohla vstoupiti v život s malou částkou soukromoprávně neb drahým kovem nekrytých státovek.*“ komentoval důvody nepřijetí zákona Rašín a pokračoval: „*K jejímu zavedení jest ovšem dále nutno, aby závazky státu z mírových smluv byly určeny a nejen rozpočet státní dosáhl rovnováhy, nýbrž aby také koruna dosáhla stability po určitou dobu, poněvadž přechod k nové měně vyžaduje nutně, aby stabilizovaná hodnota koruny došla k výrazu v cenách, pohledávkách a nárocích a dle toho mohla býti upravena bezpečně relace mezi korunou a novou jednotkou směnnou.*“¹²⁷

¹²⁶ Sbírka zákonů a nařízení státu československého, Ročník 1920, článek 347, str. 703.

¹²⁷ RAŠÍN – Finanční a hospodářská politika Československa do konce roku 1921, str. 84.

V roce 1920 tedy bylo ještě příliš složité odhadovat budoucí vývoj cenové hladiny, nebo kurzu měny. Následná deflační politika sice znamenala výrazné zhodnocení koruny, zároveň však vedla ke krizi exportu a rozvratu bank. Hospodářské předpoklady tedy nastaly až po pěti letech, kdy bylo opuštěno od deflační koncepce a přišlo období měnové stabilizace.

Bankovní zákon byl novelizován 23. dubna 1925 (*novela č. 102/1925 Sb.*). Některé paragrafy starého zákona byly změněny, došlo například ke změně názvu instituce na *Národní banku Československou*. Nová centrální banka pak svou činnost zahájila o rok později, 1. dubna 1926.¹²⁸

Do čela banky byl dosazen Vilém Pospíšil, který do té doby působil jako vrchní ředitel Městské spořitelny pražské. Pospíšil byl dříve blízkým spolupracovníkem Aloise Rašína a ve finančních kruzích platil za vynikajícího odborníka. I proto se na jeho jmenování političtí představitelé země bez problémů shodli.

8.3 Organizace nové centrální banky

Národní banka Československá byla tedy akciovou společností. Její akciový kapitál činil 12 milionů zlatých dolarů (v přepočtu zhruba 405 milionů korun)¹²⁹ a byl upsán ve 120 tisících akciích znějících na jméno po sto dolarech (3 375 korun).

Akcie byly převoditelné jen se souhlasem bankovní rady, přičemž hlasovací právo na valných hromadách měli držitelé alespoň deseti akcií. Třetina akciového kapitálu centrální banky připadala státu a na zbytku se z 60 procent podíleli individuální vlastníci a 40 procent bylo ve vlastnictví ústavů lidového peněžnictví, bank nebo průmyslových společností.

¹²⁸ NOVOTNÝ – Národní banka Československá při tvorbě měnové politiky státu v meziválečném období, str. 1.

¹²⁹ PRŮCHA – Hospodářské a sociální dějiny Československa 1918-1992, str. 178.

Akcie banky byly od roku 1927 obchodovány na Burze pro zboží a cenné papíry v Praze. Jak se pohybovala jejich hodnota, ukazuje následující tabulka.

Tabulka č. 12: Kurz akcií Národní banky Československé na pražské burze

Tržní kurz		
Rok	nejvyšší	nejnižší
1927	6 600	5 300
1928	7 110	6 275
1929	7 025	6 050
1930	6 100	4 100
1931	5 350	3 900
1932	4 825	4 100

Zdroj: VENCOVSKÝ – Vzestupy a propady československé koruny, str. 54

V čele centrální banky stál guvernér, který byl jmenován na návrh vlády prezidentem. Jeho funkční období trvalo pět let, přičemž po uplynutí této doby mohl být znovu jmenován. Prezident republiky vybíral rovněž náměstka guvernéra, kterého vybíral z šesti volených členů bankovní rady. Do začátku druhé světové války měla Národní banka Československá pouze dva guvernéry. Po Vilému Pospíšilovi, který v čele banky vydržel do roku 1934, to byl ještě Karel Engliš.

Jednou do roka, vždy v únoru, se v Praze scházela valná hromada, která byla hlavním orgánem akcionářů, jež měli možnost oslovit vedení banky. Předsedou valné hromady byl guvernér, případně jeho náměstek.

Hlavním orgánem centrální banky, který měl na starost provádění praktické měnové politiky, byla bankovní rada. Kromě guvernéra v ní bylo dalších devět členů, z nichž šest bylo voleno na valné hromadě akcionářů, a zbytek byl jmenován prezidentem na návrh vlády. V bankovní radě zasedali představitelé peněžnictví, průmyslu, obchodu a zemědělství. Mandát členů bankovní rady trval šest let.

Státní dozor nad Národní bankou Československou vykonával vládní komisař, kterého jmenovala vláda z úředníků ministerstva financí. Komisař měl právo nahlížet do všech dokumentů banky, účastnit se jejích schůzí a rovněž vetovat rozhodnutí odporující zákonům nebo stanovám banky.

Národní banka měla své sídlo v Praze v budově bývalého Schebkova paláce v Bredovské ulici (dnes ulice Politických vězňů). Renesanční budova sloužila dříve jako filiálka Rakousko-uherské banky. Kromě ústředí měla Národní banka Československá také několik filiálek ve větších městech a pobočky v menších. V roce 1936 to bylo konkrétně 34 filiálek a 134 poboček.¹³⁰

Jak již bylo zmíněno, centrální banka byla autonomní institucí, avšak vzhledem ke svému významu a vlivu na tuzemské hospodářství, měla pevné vztahy se státní mocí. Prezident na návrh vlády jmenoval některé členy bankovní rady včetně guvernéra.

I přesto bylo provádění měnové a kurzové politiky výhradně v rukou Národní banky a stát do něj nesměl zasahovat. Výjimkou však bylo právo určovat zlatý obsah koruny, pravidla zlatého krytí a normy devizové vázanosti, které bylo přiděleno Národnímu shromáždění.

Nezávislost banky byla potvrzena i tím, že jí bylo zakázáno poskytovat jakékoliv přímé nebo nepřímé úvěry státu. Do rozpočtu pak Národní banka musela podle zákona odvádět tzv. bankovou daň (*„4,8 procenta z oběhu bankovek kovem nehrazených, pokud nepřesáhne 500 milionů Kč“*¹³¹). Z čistého zisku pak rovněž musela část odvést do státního rozpočtu.

Národní bance Československé bylo ze zákona předepsána *„péče o oběh platidel a správné působení jejich ve státě, o poskytování úvěrů obchodu, průmyslu a zemědělství, o vybudování zařízení odúčtovacích (clearingů), o organizaci a soustřeďování hotovostí státních“*¹³² a dále měla *„pečovati o udržení poměru koruny československé k plnohodnotným zlatým měnám cizím na úrovni posledních dvou let.“*¹³³

¹³⁰ PRŮCHA – Hospodářské a sociální dějiny Československa 1918-1992, str. 179.

¹³¹ Sbírka zákonů a nařízení státu československého. Ročník 1925, str. 507.

¹³² Sbírka zákonů a nařízení státu československého. Ročník 1925, str. 507.

¹³³ Sbírka zákonů a nařízení státu československého. Ročník 1925, str. 507.

8.4 Úvěrová a diskontní politika centrální banky

Vznikem Národní banky Československé došlo v peněžním oběhu ještě k jedné významné změně. Počínaje rokem 1926 totiž skončilo období státovek, které byly vydávány Bankovním úřadem ministerstva financí. Nahradily je bankovky. Nejednalo se pouze o právní změnu, došlo rovněž ke změně způsobu vyrábění peněz. Do té doby byl tisk státovek zadáván soukromým firmám, avšak spolu s ideou nové centrální banky začala být diskutována i nutnost vybudování vlastní tiskárny. Ostatně všechny významné emisní banky v zahraničí svou vlastní tiskárnu měly.

Stavba tiskárny byla zahájena již v roce 1924 v Růžové ulici v Praze, tedy nedaleko centrály Národní banky Československé. Dokončena byla o čtyři roky později a svým technickým zařízením se řadila k nejlepším na světě.

Jako první zde byla v květnu 1928 vytištěna dvacetikorunová bankovka od Alfonse Muchy. O tři roky později pak do oběhu zamířila první bankovka, která byla kompletně zhotovena v nové tiskárně. Byla to padesátikoruna, jejíž autorem byl rovněž Mucha.

Na nové bankovky měla tedy právo pouze Národní banka Československá. Zásadním úkolem nové centrální banky bylo pečovat o oběh peněz v Československu a udržovat množství bankovek v oběhu tak, aby bylo v souladu s potřebami tuzemského hospodářství. Při péči o oběh peněz v ekonomice musela banka dbát rovněž na stabilní měnový kurz, jehož úroveň byla stanovena zákonem, dále na dostatečnou tvorbu devizových prostředků a také na vnitřní stabilitu měny.

Hlavní metodou peněžní emise a řízení měnového oběhu bylo poskytování úvěrů obchodním bankám. Při emisi nových peněz se centrální banka řídila spíše tím, jaké úvěry nesmí poskytovat, než tím, jaké může.

Mezi zakázané typy úvěrů patřil dlouhodobý úvěr. Tím by banka uměle vytvářela inflační kupní sílu, protože do oběhu by se dostala kupní síla, jejímž zdrojem není kapitálová úspora. Zakázány byly rovněž úvěry státu, které by sloužily ke krytí deficitů rozpočtu. Centrální banka nesměla být nástrojem hospodářské politiky státu a musela zůstat měnově neutrální.

Měnová politika centrální banky měla být v souladu potřebami národního hospodářství. Emisní úvěry tak měly primárně usnadňovat oběh peněz, neměly však působit na změnu výroby. Jinými slovy, emisní politika neměla vytvářet inflační šoky a měla být pro podniky předvídatelnou. Vencovský o tom píše: *„Pojetí emisních úvěrových funkcí vycházelo z názoru, že banka musí dbát na to, aby svým úvěrem pro obchodní banky upravovala, resp. nastavovala peněžní oběh.“* Základ takového oběhu Vencovský spatřoval v tvorbě vkladů z úspor a jejich multiplikace krátkodobými úvěry obchodních bank, které reagují na měnící se potřebu peněz v ekonomice. *„Takové peníze nejsou výrobním kapitálem, pouze usnadňují směnu, tedy oběh zboží, které bylo vyrobeno, prodáno, ale zatím nezaplaceno. Takový emisní úvěr usnadňuje oběh, ale nikoliv přímo výrobu.“*¹³⁴

Zásady emise bankovek a krytí oběživa vymezoval zákon. Nové bankovky se mohly dostat do oběhu jedině na základě nákupu zlata, valut a deviz nebo tzv. bankovního krytí. To se provádělo reeskontem krátkodobých¹³⁵ obchodních směnek, krátkodobého lombardu přesně určených cenných papírů a drahých kovů, a to až do výše 75 procent jejich tržní ceny.¹³⁶

Národní banka Československá poskytovala zpočátku nejčastěji úvěr pomocí eskontu obchodních směnek. Díky těmto směnkám mohla banka poskytnout úvěr krátkodobě. Samotný úvěr se v den splatnosti směnky vrátil zpět a tím sám sebe likvidoval. Obchodní směnka však ve 30. letech přestala být emisní bankou využívána, protože nepředstavovala dostatečnou jistotu, že se využívá pouze pro krátkodobé obchody a nikoliv pro dlouhodobou kapitálovou potřebu.

¹³⁴ VENCOVSKÝ – Měnová politika v české historii, str. 43.

¹³⁵ Zpravidla tříměsíčních, maximálně pak šestiměsíčních.

¹³⁶ PRŮCHA – Hospodářské a sociální dějiny Československa 1918-1992, str. 179.

Banka začala peněžní oběh kontrolovat přes jiné nástroje, konkrétně přes trh krátkodobých peněz. Zásadním ukazatelem, jestli je v ekonomice dostatečné množství likvidity, byla úroková sazba na krátkodobém peněžním trhu. Pro Národní banku Československou se tak ve 30. letech stala zásadním nástrojem diskontní sazba. Ta představovala nejnižší úrok z krátkodobých úvěrů na peněžním trhu a tvořila jakousi hráz pro úvěrové požadavky komerčních bank. Pomocí ní mohli bankéři pohotově reagovat na veškeré změny na peněžním trhu.

Tabulka č. 13: Vývoj průměrné roční diskontní sazby

Rok	Diskontní sazba (v %)
1926	5,92
1927	5,09
1928	5,00
1929	5,00
1930	4,43
1931	4,80
1932	5,15
1933	3,56

Zdroj: VENCOVSKÝ – Měnová politika v české historii, str. 44

8.5 Stav veřejných financí a reforma daňového systému

Měnová stabilizace spolu s hospodářskou konjunkturou se pozitivně projevila na stavu veřejných financí. Již od roku 1926 si stát přestal úvěrově vypomáhat a za roky 1929 a 1930 vykázaly státní závěrečné účty souhrnný přebytek 2,5 miliardy korun.¹³⁷ Rozpočtu pomohlo i zastřešení některých vládních výdajů, například na armádu byly zákonem sníženy na částku 1,4 miliardy korun.¹³⁸ Toto období bylo příhodné i pro splácení dřívějších dluhů, ať už těch převzatých z dob Rakouska-Uherska, tak i těch z prvních let

¹³⁷ VENCOVSKÝ – Englišova peněžní teorie a politika, str. 45.

¹³⁸ ENGLIŠ – The financial policy of Czechoslovakia, The Slavonic and East European Review, str. 506.

republiky. Na konci roku byl státní dluh snížen na částku 28,9 miliard korun, což představovalo zhruba 32 procent národního důchodu.¹³⁹

Ministr financí Karel Engliš využil příznivou dobu k provedení reformy rozpočtu a daňových pravidel. Nová konstrukce rozpočtu byla přijata zákonem č. 221/1926 Sb. a státní rozpočet pro rok 1927 byl nově rozdělen na čtyři skupiny. „*Státní rozpočet jakožto plán a podklad finančního hospodářství státu musí býti, má-li splniti úkol, přizpůsoben konstrukci tohoto hospodářství,*“¹⁴⁰ zdůvodňoval svůj krok Engliš. Díky reformě se staly státní finance jednodušší a transparentnější.

Rozpočet byl rozdělen do čtyř oddílů. V prvním, který byl jádrem celého rozpočtu, byly zahrnuty veškeré příjmy a výdaje státní správy, především pak hospodářské a sociální politiky. Do druhého oddílu patřily hospodářské výsledky státních podniků. Třetí skupina se týkala státních subjektů, které fungovaly na principu vlastního nevýdělečného financování. Jejich náklady nebyly pokryty daněmi, ale poplatky. Čtvrtý oddíl byl rozpočtem státního dluhu. A to jak domácího, tak i zahraničního.

Neméně důležitá byla daňová reforma. V Československu nadále přetrvával daňový systém z dob Rakousko-Uherska, který už byl zastaralý a nepřehledný. Nebyl navíc sjednocený pro celé území státu.

Reforma se připravovala už od roku 1922, ale zavedena byla až s příchodem Engliše na post ministra financí. Daňový systém byl konečně modernizován a dostal potřebný řád. Reforma rovněž zavedla nový systém samosprávných přírážek, upravila dotační politiku pro obce a okresy a prosadila rovnoměrné daňové zatížení pro celé území státu.

¹³⁹ VENCOVSKÝ – Englišova peněžní teorie a politika, str. 45.

¹⁴⁰ DOLEŽALOVÁ – Rašín, Engliš a ti druzí, str. 148.

9 Přechod ke zlatému krytí koruny

Během druhé poloviny dvacátých let tedy došlo ke stabilizaci měnového vývoje v Československu a stejně tak se podařilo vyrovnat veřejné finance. Tuzemská ekonomika se navíc mohla těšit z výrazné konjunktury i příznivého vývoje platební bilance. Ve vedení Národní banky Československé tedy dospěli k názoru, že je vhodný čas na provedení Rašínovy myšlenky spojit československou korunu se zlatem. Zlatému krytí měny nahrával i fakt, že se centrální bance i nadále dařilo zvyšovat svou zlatou rezervu. V době svého vzniku v roce 1926 přebírala od Bankovního výboru ministerstva financí rezervu ve výši 40,8 tun, kterou do roku 1929 zvýšila na 56,2 tuny.¹⁴¹

Našla se však i řada měnových odborníků, kteří od spojení koruny se zlatem odrazovali. Karel Engliš nebo Josef Macek varovali, že tento krok je vzhledem k mezinárodní situaci předčasný. Kurz koruny byl v té době stabilní a nebyl podle nich k takové změně žádný důvod. Největším rizikem však byla situace na mezinárodním měnovém trhu, která v sobě skrývala potenciální nestabilitu ceny drahého kovu.

Příčinou nestabilní situace byly vysoké přebytky platebních bilancí Francie a Spojených států. V USA to bylo zapříčiněno silnou hospodářskou konjunkturou, ve Francii byl přebytek platební bilance důsledkem válečných reparací a placení válečných dluhů poraženými zeměmi. Od roku 1928 se pak jedinou možností pro dlužnické státy, jak dostát svým závazkům, stalo zlato.

Vinou silné poptávky po zlatu vzrostla jeho cena a docházelo tak k deflačním tlakům na měny, které byly s tímto drahým kovem spojeny. Vše vyvrcholilo zlatou deflační krizí v letech 1929 až 1934.

I přes námitky kritiků se ale záměr zlaté koruny nakonec prosadil. Došlo k tomu 7. listopadu 1929 opatřením Stálého výboru Národního shromáždění (č. 166/1929 Sb.). V něm bylo stanoveno, že hodnota československé koruny se rovná 44,58 miligramům zlata a Národní banka Československá je povinna udržovat kurz měny na této úrovni.

¹⁴¹ VENCOVSKÝ – Měnová politika v české historii, str. 45.

Centrální banka navíc měla povinnost za těchto podmínek nakupovat zlato v případě, že prodávající nabídl alespoň 12 kilogramů ryzího zlata. K zavedení přímé volné směnitelnosti za zlato však nikdy nedošlo.

Místo udržování kurzového poměru koruny k dolaru bylo tedy centrální bance uloženo udržovat kurz koruny na zlaté paritě. Opatření rovněž upravovalo míru kovového a devizového krytí bankovek a to nejméně na úroveň 25 procent zásob drahých kovů s tím, že tato sazba měla do konce roku 1935 vzrůst minimálně na 35 procent.¹⁴²

V brzké době se však ukázalo, že načasování spojení koruny se zlatem bylo chybné. Jednak byl zlatý obsah koruny stanoven příliš vysoko, což oslabovalo tuzemské exportéry na zahraničních trzích. Na zahraničních trzích navíc docházelo k útlumu světového obchodu, který byl částečně zaviněn i deflačním vývojem hlavních světových měn.

Došlo tak na Englišova slova a cenová hladina klesala nejen v Československu, ale také ve Francii, Británii nebo Spojených státech. Engliš během hospodářské krize prosazoval devalvační řešení, kterým by snížil zlatý obsah koruny. Ve funkci ministra financí však narážel na odpor proti takovému kroku, což ho v roce 1931 vedlo podání demise na svůj post. Englišův názor byl prosazen až o téměř tři roky později, na což reagovalo demisí naopak vedení Národní banky Československé v čele s Vilémem Pospíšilem. Averzi vůči devalvačnímu řešení nejjasněji vyjádřil náměstek vrchního ředitele Karel Kučera, který v dopise Jaroslavu Preissovi napsal: *„Jsem každým dalším dnem utvrzován v přesvědčení, že nové prostředky měnové politiky jsou lékem nesprávným, že nepřivodí návrat blahobytu, nýbrž spíše jej oddálí. Vždyť kdyby pravda měla být na straně nových apoštolů, pak logicky padá pojem 'hospodaření, hospodářská činnost' vůbec a nastupuje řízení výroby davem, tj. politiky.“*¹⁴³

V únoru 1934 byl pak přijat zákon, který snižoval zlatý obsah koruny o šestinu na 33,15 miligramu zlata. Ještě téhož měsíce byl do čela centrální banky jmenován Karel Engliš, který zde vydržel až do roku 1939.

¹⁴² PRŮCHA – Hospodářské a sociální dějiny Československa 1918-1992, str. 192.

¹⁴³ AČNB, ŽB, S VII/i-1-1/460, Dopis dr. K. Kučery J. Preissovi z 24. 4. 1934.

Závěr

Práce si kladla za cíl zhodnotit úspěšnost měnové reformy v poválečném Československu i následnou měnovou politiku vykonávanou především Aloisem Rašínem a následně Karlem Englišem.

Dospěl jsem k závěru, že provedení měnové reformy roku 1919 lze hodnotit veskrze pozitivně. Rašínovi se podařilo v krátkém časovém horizontu oddělit novou českou měnu od inflačního rakousko-uherského platidla. Hrozící eskalaci inflace Rašín zabránil restrikcí peněžního oběhu. Neústupnost a oddanost zásadám se ukázaly jako klíčové vlastnosti pro zvládnutí této vypjaté situace, které Alois Rašín z křesla ministra financí čelil. Jeho reforma dala pevný základ a potřebnou stabilitu nové československé koruně.

Následnou deflační politiku z první poloviny 20. let však již tak pozitivně hodnotit nelze. Kladem zůstává fakt, že tato politika udělala z koruny pevnou a důvěryhodnou měnu, což se o okolních platidlech rozhodně říci nedá. Převážila však negativa v podobě tvrdého dopadu silné koruny na exportní podniky. Problémy firem se následně přelily i do ostatních sektorů hospodářství. Zde se Rašínova neústupnost ukázala být spíše na škodu, od deflační politiky mělo být upuštěno dříve.

Tolik potřebnou stabilizaci koruny provedl Karel Engliš. Tuto měnovou politiku hodnotím jako velmi prospěšnou, stabilní prostředí se kladně promítlo do hospodaření firem, které se na zahraničních trzích staly opět konkurenceschopnými. Predikovatelný kurz koruny podnikům navíc pomohl při ekonomickém rozhodování. Výsledkem byla výrazná hospodářská konjunktura.

Práci se podařilo zmapovat nástroje a cíle tehdejší měnové politiky a může tak přinést porovnání se současnou měnovou politikou v České republice, která je zaměřena protideflačně.

Přehled použité literatury

Vydané prameny:

DOLEŽALOVÁ, Antonie. *Rašín, Engliš a ti druzí: československé státní rozpočty v letech 1918-1938*. V Praze: Oeconomica, 2007. ISBN 978-80-245-1356-0.

ENGLIŠ, Karel. *Soustava národního hospodářství*. Praha, 1938.

KÁRNÍK, Zdeněk. *České země v éře První republiky (1918-1938)*. Praha: Libri, 2003. Dějiny českých zemí. ISBN 80-7277-119-1.

KEYNES, John Maynard. *A tract on monetary reform*. New York: Prometheus Books, 2000. ISBN 1-57392-793-7.

KOLÁŘÍK, Jaroslav. *Peníze a politika: Karel Engliš, bojovník o stabilisaci*. Praha: Fr. Borový, 1937. Století přerodu.

LACINA, Vlastislav. *Formování československé ekonomiky 1918-1923*. Praha: Academia, 1990.

LACINA, Vlastislav a HÁJEK Jan. *Kdy nám bylo nejlépe?: od hospodářské dezintegrace k integraci střední Evropy*. Praha: Libri, 2002. Otazníky našich dějin. ISBN 80-7277-101-9.

MARSHALL, Alfred. *Money, credit & commerce*. [Reprinted]. London: Macmillan and Co., 1929.

PENÍŽEK, Josef. *Rašínův památník*. V Praze: Pražská akciová tiskárna, 1927.

PEROUTKA, Ferdinand. *Budování státu*. Vyd. 4., Reprint 3. vyd. Praha: Academia, 2003. ISBN 80-200-1095-5.

PRŮCHA, Václav. *Hospodářské a sociální dějiny Československa 1918-1992*. Brno: Doplněk, 2004. ISBN 80-7239-147-X.

RAŠÍN, Alois. *Finanční a hospodářská politika Československa do konce r. 1921*. V Praze: Tiskem a nákladem Pražské akciové tiskárny, 1922. Národohospodářská knihovna, Roč. I. - Sv. IV.

RAŠÍN, Alois. *Inflace a deflace*. Praha: Nákladem České národohospodářské společnosti, 1922.

RAŠÍN, Alois. *Můj finanční plán*. Praha: Tiskem a nákladem Pražské akciové tiskárny, 1920.

REVENDA, Zbyněk. *Centrální bankovníctví*. 2., rozš. vyd. Praha: Management Press, 2001. ISBN 80-7261-051-1.

REVENDA, Zbyněk. *Peněžní ekonomie a bankovníctví*. 4. vyd. Praha: Management Press, 2005. ISBN 80-7261-132-1.

SAMUELS, Warren J., Marianne F. JOHNSON a William H. PERRY. *Erasing the invisible hand: essays on an elusive and misused concept in economics*. Cambridge: Cambridge University Press, 2011. ISBN 978-0-521-51725-6.

VENCOVSKÝ, František. *Englišova peněžní teorie a politika*. Praha: Institut ekonomie ČNB, 1994. Výzkumné publikace, Č. 20.

VENCOVSKÝ, František. *Karel Engliš*. Brno: Nadace Universitas Masarykiana, 1993. ISBN 80-7028-006-9.

VENCOVSKÝ, František. *Měnová politika v české historii*. Praha: Česká národní banka, 2001.

VENCOVSKÝ, František a Alois RAŠÍN. *Alois Rašín: život a dílo*. Praha: Všehrd, c1992. Bibliotéka věd politických, právních a hospodářských. ISBN 80-85305-10-0.

VENCOVSKÝ, František. *Vzestupy a propady československé koruny: historie československých měnových poměrů 1918-1992*. Praha: Oeconomica, 2003. ISBN 80-245-0497-9.

Deset let Národní banky Československé: jubilejní publikace o československé měně, o činnosti Národní banky Československé, o stavu a vývoji národního hospodářství Československé republiky. V Praze: Národní banka československá, 1937.

Historická statistická ročenka ČSSR. Praha: SNTL - Nakladatelství technické literatury.

Sbírka zákonů a nařízení státu československého: Ročník 1918-1919. Praha: Státní tiskárna, 1918. ISBN 8-01692-01

Sbírka zákonů a nařízení státu československého: Ročník 1920. Praha: Státní tiskárna, 1920. ISBN 8-01693-01

Sbírka zákonů a nařízení státu československého: Ročník 1925. Praha: Státní tiskárna, 1925. ISBN 8-01698-01

Nevydané prameny:

KOZÁK, Jan. *Československá finanční politika*. Praha: Nakladatelství Orbis, 1932.

KUČERA, Karel. *Dopis Dr. K. Kučery J. Preissovi z 24. 4. 1934*. S VII/i-1-1/460 (uložen v AČNB).

LEOPOLD, Karel. *Vzpomínky z prvních dob ministerstva financí*. Rukopis (uložen v AČNB).

MASARYK, Tomáš Garrigue. *Řeč T.G. Masaryka o Husově oslavě v Ženevě dne 6. července 1915*. Praha: A. Drégr, 1935 (Grafia).

ŽEKULIN, Nikolaj Sergejevič. *Československá měna*. Praha: Nákladem Orbis, 1927.

Odborné články a studie:

ENGLIŠ, Karel. *The financial policy of Czechoslovakia*. In: *The Slavonic and East European Review*, Vol. 10, No. 30, London, 1932, str. 489 – 508.

FABRICIUS, Miroslav. *Formovanie československej ekonomiky 1918 – 1920*. In: *Historický časopis* 04: 627-644, str. 627 - 644.

LACINA, Vlastislav. *Poválečná inflace a deflační politika v Československu v první polovině 20. let dvacátého století*. In: *Měnové systémy na území českých zemí 1892-1993: Sborník z konference v Opavě 22. a 23. března 1994*. Opava: Ústav historie a muzeologie FPF Slezské univerzity Opava, 1995, str. 63 – 68.

NOVOTNÝ, Jiří. *Národní banka Československá při tvorbě měnové politiky státu v meziválečném období*. In: *Měnové systémy na území českých zemí 1892-1993: Sborník z konference v Opavě 22. a 23. března 1994*. Opava: Ústav historie a muzeologie FPF Slezské univerzity Opava, 1995, str. 69 – 75.

RÁKOSNÍK, Jakub. *Kontinuita a diskontinuita vývoje sociálního státu v Československu (1918-1956)*. In: *Soudobé dějiny*, 01-02:15-39.

SETON-WATSON, R. W. *The slavonic review*. London, 1922.

ŠTĚPÁNEK, Bedřich. *Economic and financial reconstruction of Czechoslovakia*. In: *Annals of the American Academy of Political and Social Science*, Vol. 102, America and the Rehabilitation of Europe, 1922, str. 1 – 13.

Internetové zdroje a dobový tisk:

Internetové stránky České národní banky: cnb.cz.

LIDOVÉ NOVINY, Ročník 27, Číslo 355, 24. 12. 1919.

LIDOVÉ NOVINY, Ročník 30, Číslo 403, 13. 8. 1922.

LIDOVÉ NOVINY, Ročník 31, Číslo 87, 19. 2. 1923.